

Војислава Радовановић

**ЈЕВРЕЈСКИ
ИСТОРИЈСКИ
МУЗЕЈ**

у

БЕОГРАДУ

Vojislava Radovanović

**JEWISH
HISTORICAL
MUSEUM
IN
BELGRADE**

Београд 2019/ Belgrade 2019

ЈЕВРЕЈСКИ ИСТОРИЈСКИ МУЗЕЈ У БЕОГРАДУ

JEWISH HISTORICAL MUSEUM IN BELGRADE

Друго издање, Београд 2019 / Second edition, Belgrade 2019.

Издавач
Јеврејски историјски музеј

Published by
The Jewish Historical Museum

Аутор
Војислава Радовановић

Author
Vojislava Radovanović

Фотографско снимање, скенирање,
дигитална обрада
Веселин Милуновић
Војислава Радовановић

Photographs, scanning, digital
processing
Veselin Milunović
Vojislava Radovanović

Лектор за српски језик
Јасмина Огњеновић

Serbian editing
Jasmina Ognjenović

Преводаца
Ана Давичо
Жанета Миљанић

English translation
Ana Davičo
Žaneta Miljanić

Помоћ у информацијама о Другом
светском рату и Холокаусту
Јован Мирковић

Assistance in information related to
World War Two and Holocaust
Jovan Mirković

Дизајн корица
Војислава Радовановић

The book cover
Vojislava Radovanović

Припрема за штампу
Жељко Хрчек

Print layout
Željko Hrček

Штампа
ЛИОН, Београд

Printing house
LION, Belgrade

Тираж
750

Circulation
750

Спонзор
Савез јеврејских
општина Србије

Printing of this publication was
supported by
The Federation of Jewish
Communities of Serbia

Илустрација за корице књиге
Тора и јаг – показивач за текст
Торе (из *јудаика* збирке Јеврејског
историјског музеја)

Motive for the cover page
The Torah scroll with a Torah
pointer (from the Judaica collection
of the Jewish Historical Museum)

Увод

Јеврејски историјски музеј (ЈИМ) у Београду представља једну целивиту, по много чему јединствену музејску установу у Србији. То је једини јеврејски музеј у нашој земљи, тематски специјализован, а садржајно веома комплексан. Осим музејског материјала, Јеврејски историјски музеј има сопствени, сразмерно велики архив чија документација и фото-документација сведочи како о Холокаусту, у којем су многе јеврејске општине буквално нестале, тако и о животу и активностима јеврејских заједница из Србије и са територије целе бивше Југославије у 19, још више 20. веку, укључујући и савремене периоде.

Јеврејски историјски музеј је основан 1948. године у оквиру Савеза јеврејских општина бивше Југославије. Занимљива је чињеница да је идеја о оснивању музеја оваквог типа много старија. Већ после првог Редовног конгреса Савеза јеврејских вероисповедних општина Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца одржаног 1921. године у Загребу, било је предлога и планова за стварање музеја – правога места за чување јеврејске баштине и културног идентитета. Ипак, ова идеја није остварена. Имајући у виду Други светски рат и догађаје коју су уследили почев од 1941. године у Југославији, са ове временске дистанце, може се слободно рећи да је „срећа у несрећи“ што јеврејски музеј није тада основан.

Пошто је успео да се обнови, као водећа институција преживелих јеврејских општина ослобођене Републике Југославије, Савез се, у јесен 1945. године, обратио својим чланицама са молбом да прикупе све расположиве податке о Холокаусту и учешћу Јевреја у Народнослободилачкој борби. Био је то први, али сасвим конкретан корак ка музеју. Релативно брзо, у Загребу је формиран Музејско – историјски одсек у оквиру Правног одељења Савеза. Отпочело је систематско трагање за сачуваном архивском грађом. Године 1952. до тада сакупљена грађа је пресељена у Београд, када се наставило са трагањем и сакупљањем. „Одсек“ је почео да се развија у правцу комплетне музејске установе. Те 1952. године, организована је изложба поводом откривања импресивног споменика Богдана Богдановића на сефардском гробљу у Београду, посвећеног јеврејским жртвама Холокауста. Поводом обележавања десетогодишњице обнове, Савез је 1955. поставио још једну изложбу о раду целокупне јеврејске заједнице у тадашњој Југославији.

За све то време, као оснивач и власник Музеја, Савез је био у сталном контакту са свим својим јеврејским општинама, обновљеним после невиђеног страдања 1941–1945. године. За заједнички Музеј и даље су стизали материјали који су се односили на историју југословенских Јевреја. Позиву Савеза су се одазивали и појединци, преживели Јевреји који су доносили понеки предмет или породичне фотографије, колекционари чије су збирке опстале сакривене, и други ... Многи су Музеју завештали предмете из породичних кућа од историјског, етнолошког или уметничког значаја, а повремено је вршен и откуп експоната, у зависности од тренутних услова.

Почев од датума оснивања, па до 1959. године, сакупљен је музејски и архивски материјал, довољан да се исте године отвори лепа, сликовита – прва стална, музејска поставка. На дан 19. маја 1960. године, за јавност је отворен Музеј Савеза јеврејских општина Југославије, у истој згради у којој је и Савез. После извесног времена, назив музеја је преиначен у Јеврејски историјски музеј (ЈИМ), што много више одговара његовој намени и садржају. Са сакупљањем и стручном обрадом материјала се наставило, па је 1969. године отворена друга стална поставка Јеврејског историјског музеја, знатно богаија и изражајнија. За њену концепцију је била заслужна проф. др Видосава Недомачки, први управник Музеја.

После распада Југославије 1992. године, формиран је Савез јеврејских општина Србије у којем се окупило десет јеврејских општина, колико их укупно има у нашој земљи. Статус Јеврејског историјског музеја остао је исти – он је део Савеза јеврејских општина Србије. Иако је у саставу Савеза, Музеј се развио у институцију за себе, са својим специфичним животом, својом стручном екипом и својим пословним контактима са другим музејима.

С обзиром на то да је стална изложбена поставка Музеја отворена много пре распада Југославије, она се бави историјским, етнолошким и општекултурним темама везаним за јеврејство целокупног некадашњег југословенског подручја. Услед тешких политичких и економских проблема који су, почев од 1992. године притискали нашу земљу, Србију, нису се засад стекли услови за израду нове, другачије конципиране поставке. Међутим, ако имамо у виду чињеницу да су Јевреји овог дела Балкана имали заједничку историју и културна обележја – онда је неизбежно да и концепт нове поставке задржи, бар делимично, шири приступ у својој будућој презентацији. Због свега тога, а и захваљујући сложеној и веома суптилно осмишљеној концепцији, реална старост сталне изложбене поставке Јеврејског историјског музеја никоме не смета, јер не утиче на изванредан квалитет информација о јеврејској историји и начину живота.

Стална изложбена поставка Јеврејског историјског музеја

По форми, стална изложбена поставка асоцира на времеплов – на историјске и етнолошке коридоре у којима се хронолошки и тематски откривају главни аспекти историје, културе и начина живота Јевреја на тлу свих бивших југословенских земаља.

Увод у причу почиње картом бивше Југославије са уцртаним миграцијама јеврејског становништва и местима њиховог живљења, почев од класичног римског периода почетком н.е., до друге половине 20. века, односно периода после Другог светског рата.

Симболи и фигуре у жутој боји:

Романиоџи, Јевреји који су живели расути по провинцијама огромног Римског царства, почели су да се досељавају почетком н.е. Према археолошким налазима, најстарија јеврејска насеља у овом делу Балкана, основана су у Стобију у Македонији, и дуж јадранске обале.

Симболи и фигуре у белој боји:

Ашкенази, Јевреји из централне и источне Европе, насељавали су екс-југословенска подручја у дугом временском периоду, од 12. до почетка 20. века. Многе групе су мигрирале из економских разлога, али

још је више било оних који су бежали од прогона и погрома којима су били изложени, нарочито у Пољској и Русији у 18. и 19. веку. Насељавали су све крајеве западног Балкана, али су се највише концентрисали на северу Србије – у Војводини, као и у Хрватској и Словенији.

Симболи и фигуре у црвеној боји:

Сефарди, Јевреји Пиринејског полуострва, едиктом краљевског пара Изабеле и Фердинанда и под утицајем инквизиције, прогнани су 1492. године из Шпаније, и 1498. из Португалије. Расули су се по Европи, северној Африци и Блиском истоку. Веома велики број сефарда је населио Србију, Босну и Македонију, које су тада биле у саставу Турске царевине. Турски владари су благонаклоно гледали на сефардске Јевреје, сматрајући их добрим трговцима, занатлијама, и цивилизованим пацифистима, који само могу бити од користи једној земљи.

До почетка Другог светског рата 1941. године, у некадашњим југословенским земљама је живело око 80–82 000. Од тог броја је у Србији било 35–37000 Јевреја, подељених у сефардске (жути оквири са цифарским подацима) и ашкенаске општине (браон оквири). Број ортодоксних Јевреја је био занемарљив, свега неколико малих општина у Војводини (тамнобраон оквири).

После уводних експоната, „пролазимо“ кроз јеврејске четврти, улице, махале, гета, јеврејска гробља и синагоге разних градова бивше Југославије.

У земљама под турском доминацијом, Србији, Босни и Македонији, никада нису постојала гета. Јевреји су, као и други градски становници, живели

у махалама (градска четврт, турцизам), које се међусобно нису јасно, територијално раздвајале. Гето, као део града са одређеним одликама (искључиво јеврејски, са гвозденом капијом која четврт одељује од осталих) је био карактеристичан за Хрватску са Далмацијом и Словенију.

У Београду је јеврејска четврт била је на Дорћолу, мада су Јевреји живели и у другим деловима града. Нема сачуване документације, али посредни подаци указују на то да је сефардска општина основана двадесетих година 16. века, при чему је ашкенаска општина већ постојала. Ашкеназа није било много и били су концентрисани на Савској падини. Такође, претпоставља се, са великом сигурношћу, да је стара синагога на Дорћолу, која је дуго оп-

служивала и сефарде и ашкеназе, била сазидана у првој половини 18. века, и то на месту још старије и, у ствари, прве синагоге која је била сазидана половином 17. века, а потом срушена. Стара синагога је више пута обнављана и постојала је све до 1952, када је коначно срушена. Велика сефардска синагога Бет Јисраел је сазидана 1908. године, и то на другом делу истог плаца на којем је од 1928. почела да се зида импозантна зграда сефардске јеврејске општине, која постоји и данас. Сефардска синагога је уништена у немачким бомбардовањима Београда за време Другог светског рата. Данас, у Београ-

ду постоји само једна синагога, ашкенаска, Сукат Шалом, подигнута 1925. године у Космајској улици (део при Савској падини). Ова синагога је у функцији, верска служба одржава се редовно.

Следи скулптура Мојсија, вајара Славка Брила, која „бди“ над посебним простором где почиње збирка Јудаике – спе-

цифична етнолошка збирка са елементима примењене уметности, која обухвата синагогалне ритуалне предмете, ритуалне предмете за употребу приликом кућних празника, одећу, амулете, и друге експонате који дочаравају јеврејске обичаје, религију и културу засновану на свицима свете књиге, **Торе** – Пет књига Мојсијевих.

Десно, отворена **Тора** са показивачима за текст – **јадаим** (множ. хебр.); лево, затворена **Тора** са опремом која се састоји од: текстилне навлаке – **меила**, два украса за Торине држаче **римоним** (множ. хебр.) на врху, између којих је мала стилизована **кетер Тора** (круна за Тору, хе бр.), док је испред приклоњен **штит за Тору**. Иза поменутих експоната окачена је синагогална завеса – **парохет** (хебр.), којом се прекрива свети орман – **арон хакодеш** (хебр.), у којем се чувају Торе и њихова опрема када нису у употреби. Овде се још налазе и један посебан штит за Тору ма њих димензија, менора, ритуални рог којим су најављивани празници – **шофар** (хебр.), **кетер Тора** већих димензија, неколико **римоним** и **јадаим**, и два велика синагогална свећњака. Ови предмети воде порекло из Аустро-Угарске, источне Европе, Босне и Солуна; период 19–20. век.

У наставку се срећемо са другим одабраним примерцима оригиналних ритуалних предмета из **Јудаика** збирке ЈИМ-а.

Парохет из 18–19. века, испред кога су изложени **јадаим**, **римоним**, **кетер Тора** и **штит** за Тору, и са сваке стране молитвени шалови – **талиги** (хебр.) од различитих материјала, један од свиле, један од вуне. Ови предме-

ти воде порекло из земаља Аустро-Угарске, источне Европе, и Израела; период 19–20. век. Посебно, у до њем делу витрине налази се **Тора** из Ливорна, из 18. века.

Лево, у вертикалном низу су деветокраки свећњаци – ханукије, који се узајамно разликују по својим облицима мада им је намена иста: користе се за Хануку, празник светлости којим се слави победнички рат Јевреја против старих Грка и ослобађање Јудеје у 2. веку пре н.е. Ови ритуални свећњаци воде порекло из Аустро-Угарске, Пољске, Холандије; период 18–19. век.

Неколико предмета за **Песах** – велики празник којим се слави излазак Јевреја из египатског ропства под вођством Мојсија у 13. веку пре н.е., њихов боравак у пустињи и коначан долазак у свету земљу **Канаан** (територија данашњег Израела): различити типови тањира за Песах и специјално шивени и везени покривачи за ритуални бесквасни хлеб – **мацот** (хебр.) Предмети воде по рекло из Пољске, Румуније и Париза; период 19–20. век. Употреба ових предмета је само сегмент у сложеном обреду празновања Песаха.

Лево, одабрани примерци ритуалног предмета – **Мегилат Естер** (прича о Естери, хебр.), свитка у сребру или дрвету, различитих димензија и орнаментике, чије читање представља централни обред у светковању **Пурима** – празника којим се слави Естер која је спасла Јевреје од погрома

у време персијске доминације (6–4. век пре н.е.). Предмети воде порекло из Италије и других земаља западне Европе, земаља Аустро-Угарске, источне Европе, и Блиског истока (Багдад); период 17–19. век.

Предмети који се употребљавају на **Шабат** – највећи јеврејски празник који се светкује од петка кад зађе сунце, до суботе кад зађе сунце: горе, један пар свећњака, пехари, чаше, тањир, нож за Шабат; доле, покривач за суботњи хлеб, тањир, свећа, чинијица за хавдалу (обред испраћања Шабата); десно, горе, одабрани при мерци посудница за миришљаве траве – **бесамим** (хебр.), који се такође употребљавају приликом испраћања суботе. Предмети воде порекло из Сенте, Беча, Граца, Будимпеште, уопште земаља Ау-

стро-Угарске, источне Европе, и Израела; период 19–20. век

Сасвим у левом крају витрине, одабрани ритуални предмети који прате неке сегменте обичаја животног циклуса: горе, чаше и пехари за венчање, окови за молитвенике; доле, дечји молитвени шалови – **талит катан** (хебр.) намењени мушкој деци, прибор за обрези вање мушког детета и бокал за ритуално прање руку.

Предмети воде порекло из Беча, Осигека, земаља Аустро-Угарске, источне Европе, Италије и Србије; пери од 19–20. век.

Примери начина одевања јеврејских сефардских жена, рабинска одора и одабрани амулети. У витрини лево, специфична врста женске одеће – **антерија**, испод које се налази памучна женска кошуља, око врата је амулет у облику упадљиве огрлице; доле се налази пар женских, свечаних везених ципела, један везени женски јелек – **фермен**, као и женска капа – **токадо / тукаду**; десно је сомотска везена хаљина за свечане прилике. Вез на свим предметима изведен је позлаћеном бакарном нити. У средини је рабинска одора. У витрини се још налазе и рабинске и мушке капе – **кипа**, торбице за молитвене предмете, неколико амулета и један молитвеник штампан у Бечу. Предмети воде порекло из Босне, Бугарске, северне Африке и Израела; период 19–20. век.

Јевреји су континуирано живели у балканским земљама током целог средњег века, мада је из раног периода остало мало њихових трагова услед неуједначених миграционих кретања и насељавања. Међутим, од 14. века па надаље, наилазимо на писане изворе о јеврејском становништву у средњовековним српским земљама, као и Дубровачкој републици и већим далматинским градовима, Задру и Сплиту.

Копије рукописа из каснијег периода средњег века и, у наставку, почетак новог века кроз судбину сефардске Јеврејке, Грације Мендес Наси, која из Португалије бежи у Турску преко Дубровника.

Настављамо овим историјским коридором и улазимо, и пролазимо кроз 19. век, кроз јевреј-

ске заједнице Србије, Хрватске и Босне. Копије делова разних књига које су вођене у јеврејским општинама великих и малих градова, белешке, кореспонденција, спискови, документа, скице и цртежи, репродуковани снимци јеврејских удружења, чланова општинских управа, рабина, грађана, дочаравају начин живота и организацију јеврејског становништва у 19. и почетком 20. века.

Пано лево, Србија у време кнеза Милоша Обреновића; карта Србије и копије докумената. У доњем десном углу је „Распис Министра Правде“ из 1884.

године, поводом одлуке Берлинског конгреса одржаног 1878. да се Кнежевини (у том тренутку већ) Краљевини Србији призна независност, с тим што ће сви њени грађани имати иста права, без обзира на националност и вероисповест.

Пано десно, репродукције старих архиских снимака и копије докумената који се односе на живот и рад сефардске и ашкенаске јеврејске општине у Београду током 19. и у првој половини 20. века: Јеврејско женско друштво, које је било основано 1875. године, на прослави 25-годишњице постојања 1900; спискови сефардских и ашкенаских Јевреја у Београду 1856. године; чланови Управе сефардске јеврејске општине 1889. и заједнички снимак чланства по завршетку Првог светског рата 1918; неколико истакнутих београдских Јевреја; краљ Србије Петар I Карађорђевић полаже камен темељац за изградњу сефардске синагоге Бет Јисраел 1908. године.

Репродукције старих архивских снимака и копије докумената који се односе на живот и рад јеврејских општина у појединим градовима Војводине – Новом Саду, Суботици, Ади, Зрењанину, током 19. и у првој половини 20. века.

Репродукције старих архивских снимака и копије докумената који се односе на живот и рад појединих јеврејских општина у Хрватској – у Загребу и неким већим далматинским градовима током 19. и у првој половини 20. века, као и посебан фото – колаж посвећен Јеврејима Сарајева, у 19. и с почетка 20. века (пано десно).

С обзиром на тип музеја, стална изложбена поставка Јеврејског историјског музеја првенствено пружа посетиоцу историјске и етнолошке информације о Јеврејима у Србији и бившој Југославији. Ликовна дела – слике и скулптуре, изложена су спорадично, припадају различитим временским периодима и стиловима. Намена ових пажљиво одабраних и веома вредних слика и скулптура није само у томе да изазову естетски доживљај, већ и да визуелно допринесу општем утиску о историјским збивањима и начину живота јеврејске популације.

Лево, аутопортрет једног од најзначајнијих јеврејских сликара у Србији, Леона Коена (1859–1934); десно, портрети београдског рабина из 19. века, Давида Мошеа Алкалаја и његове супруге, које је насликао српски сликар Милан Јовановић.

Враћамо се историји и документарном материјалу.

Веома важан моменат у друштвеној историји Јевреја бивше Југославије свакако представља оснивање Савеза јеврејских вероисповедних општина у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца, 1919. године. Иако по својој структури веома сложен, Савез се веома брзо показао као једна добро уређена национална и верска организација, са јасним и корисним социјалним и културним циљевима и програмима. Када је установљена Краљевина Југославија 1929. године, донет је и закон о верској заједници Јевреја у Краљевини, који је за Савез значио даљи напредак и утврђивање статуса. Изложене копије докумената о Савезу јеврејских општина из тог периода само наговештавају његове бројне и успешне активности на пољу образовања, издаваштва, очувања јеврејског идентитета, и сарадње са европским и светским јеврејским организацијама.

У наставку, на следећем пану, могу се видети фотографије првог председника Савеза јеврејских вероисповедних општина Краљевине Југославије, др Хуга Шпицера (председник до 1933), затим другог председника, др Фридриха Попса (од 1933. до 1948), као и снимак са једне од седница Савеза. У комбинацији са овим снимцима, следе снимци посвећени снажном ционистичком покрету у Краљевини Југославији: председници Савеза циониста, др Давид Алкалај и др Александар Лихт, седнице и скупови циониста, писмо Милана Веснића, српског посланика у Паризу, упућено др Давиду Албали, српском изасланику у српској ратној мисији у САД, 1917. у којем Веснић пружа безрезервну подршку ционистичкој идеји и оснивању Израела. Представљен је и Јехуда Хај Алкалај (1798–1878) са женом Естер, рабин који се сматра претечом ционистичког покрета у Краљевини.

Посебну тематску целину чине копије докумената и портрета људи који су на различите начине, и у разним епохама оставили трага у култури бившег југословенског подручја: Шалом Шалем, рабин у Београду у 17. веку (иначе родом из Једрена, касније се одселио у Амстердам); Аматус Луситанус, лекар из Португалије, живео у Дубровнику у 16. веку; Исак Хаим Салом, лекар

и представник јеврејског живља у Сарајеву средином 19. века; Јавер Барух из Сарајева, посланик у Цариградском Парламенту, 19. век; Хајим Давичо, књижевник и конзул Србије у Трсту, Минхену и Солуну, 19–20. век; Абрахам Капон, писац и преводилац, оснивач првог јеврејског листа у Босни „Ла Алборда“ 19–20. век; Јосиф Шлезингер, вођа и диригент (тзв. капелмајстор) кнежевског, дворског оркестра у Србији, 19. век.

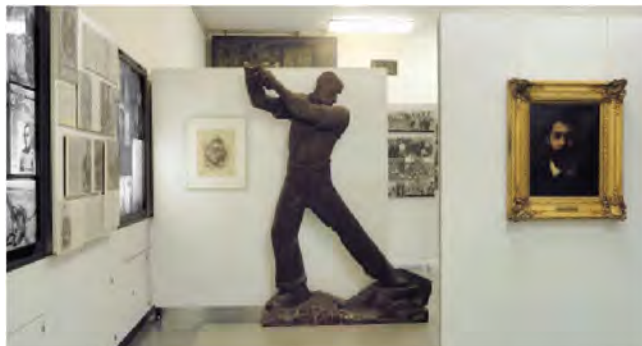
Следе: јеврејски уметници – глумци, диригенти и музичари, књижевници и публицисти, у периоду између два светска рата.

Затим, аутопортрет (цртеж) Моше Пијаде, сликара и политичара, који је после Другог светског рата био председник Скупштине социјалистичке Југославије; поред је занимљива дрвена

скулптура Славка Брила „Радник“, симбол једног уметничког правца у социјализму.

Друштвени, политички, уметнички и културни живот Јевреја је, у првој половини 20. века (до Другог светског рата), био изванредно развијен у свим подручјима бивше

Југославије. У оквиру образовног и школског система, у неколицини већих градова постојале су јеврејске основне школе, а понегде и предшколске установе. Културно – уметничка друштва, као што је било Српско – јеврејско певачко друштво или сарајевска „Лира“, хорови и музички ансамбли, били су бројни и уживали су наклоност широке публике. Јеврејска спортска друштва су окупљала многе младе људе, спортом су се бавили и младићи и девојке. Нарочит значај у друштвеном животу младих Јевреја имала су разна омладинска друштва – радничка и студентска, са својим бројним активностима и оптимизмом. У основи јеврејских омладинских друштава лежала је ционистичка идеја и племенита тежња да се мирним путем, и вредним радом, оснује држава Израел. Најпопуларније, а тиме и најбројније омладинско друштво у тадашњој Краљевини Југославији, било је Хашомер Хацаир.

Десно, јеврејске основне школе са својим учитељима и ђацима у Сарајеву, Загребу, Земуну, Новом Саду; јеврејска обданишта у Битољу и Сарајеву; Естира Русо, учитељица јеврејске основне школе у Београду, позната по свом образовању и предузимљивости; јеврејске занатске школе. Лево, јеврејска културно – уметничка и певачка друштва у Београду, Сарајеву, Загребу, и другим градовима, музички бендови, концерти. Јеврејска спортска друштва.

Омладинска радничка и студентска друштва, њихови скупови и заједничке активности, излети, радна камповања (хахшаре – обучавање у пољопривредним и занатским делатностима као припрема за одлазак у Израел, и боравак у тзв. мошавама – омладинским камповима).

Оригинална застава најпопуларнијег омладинског друштва Краљевине Југо славије Хашомер Хацаир, одељења из Сомбора

Скоро неприметно, од бројних веселих фотографија јеврејске омладине, предратних џез бендова, женских спортских Хазена тимова, на којима су предратне госпођице са лоптом у комичним дресовима, прелази се на – ратове. У комплексном, мада сажетом колажу фотографија приказано је учешће Јевреја у Балканским ратовима (које је водила Србија против Турака и Бугара за ослобођење тадашње јужне Србије, касније Македоније) 1912-1913, и Првом светском рату, 1914–1918. Први светски рат је нарочито био трагичан за српски народ и војску, иако је Србија изашла из рата као победник. Управо тај страшан период условио је дефинитивно зближавање Срба и Јевреја, који су као грађани Србије „Мојсијеве вере“ (многи Јевреји су се изјашњавали као „Срби Мојсијеве вере“) показали изузетну лојалност, приврженост и храброст. За своје заслуге, многи српски Јевреји одликовани су медаљама за храброст, а

Први светски рат је нарочито био трагичан за српски народ и војску, иако је Србија изашла из рата као победник. Управо тај страшан период условио је дефинитивно зближавање Срба и Јевреја, који су као грађани Србије „Мојсијеве вере“ (многи Јевреји су се изјашњавали као „Срби Мојсијеве вере“) показали изузетну лојалност, приврженост и храброст. За своје заслуге, многи српски Јевреји одликовани су медаљама за храброст, а

поједини и орденом Карађорђевог звезде, највећим одликовањем у тој категорији.

Српски Јевреји – војници, официри, и други учесници у Балканским ратовима и у Првом светском рату, 1912–1918. године. Лево: групна фотографија београдских Јевреја код Једрена (други Балкански рат против Бугарске) 1913. године; јеврејски официри на коњима, Бенко Давичо и Моша Амар; шест појединачних снимака у низу – Давид Амар, Исак Де Мајо, Моша Пинто, др Исак Херцог, Хајим Давичо и Јован Мандил. У средини, колаж од шест снимака: Нети Мунк, Биња Данити, Шалом Русо, др Аврам Јосиф Винавер, др Натан Тајтацак и Леон Лебл. Десно, копије снимака: помен српским и јеврејским лекарима и апотекарима који су учествовали у ратовима 1912–1918, и споменик јеврејским ратницима 1912–1918. који се налази на активном јеврејском (сефардском) гробљу у Београду.

По завршетку Првог светског рата, створена је Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца, која 1929. постаје Краљевина Југославија. Краљевина је настојала да развије привреду и обезбеди мир. Међутим, миран период на овим просторима, није био тако миран у свету. Велике економске кризе тридесетих година прошлог века, као и пораст антисемитизма и свакојаким облика ксенофобије и шовинизма, резултирали су коначним бујањем нацизма и доласком Хитлера на власт у Немачкој 1933. године. Док нацистичка идеологија постаје језива претња свету, истовремено се одређени друштвени слојеви у Југославији, махом радници и образована омладина, незадовољни политиком Краљевине и израбљивањем народа, почињу да окрећу комунистич-

кој идеологији. У основи племенита, хумана и заштитничка идеја комунизма привлачи све више људи, међу којима сразмерно велики број чине југословенски Јевреји.

Пано лево, групне фотографије младих Јевреја између два светска рата, који ће 1941. године отићи у партизанску борбу. Горе, омладинци Хашомер Хацаира у Београду; испод, јеврејско радничко друштво „Мататја”.

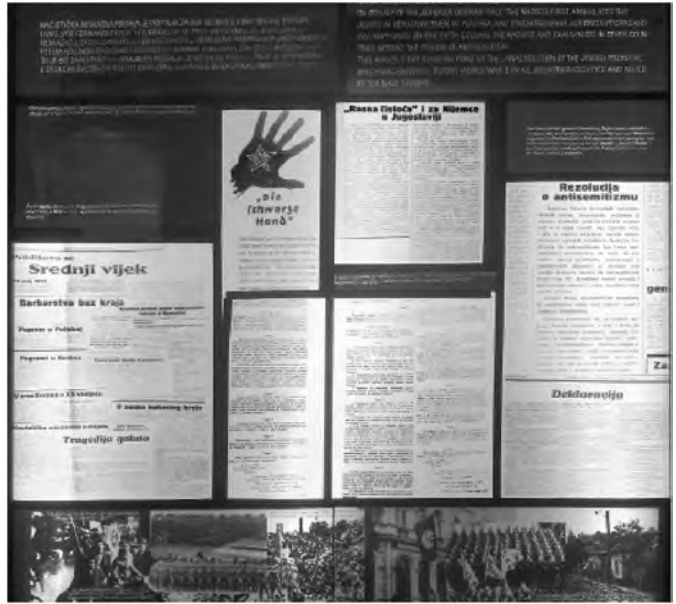
Пано десно, јеврејски интелектуалци, комунисти, као политички осуђеници. Моша Пијаде у затвору 1934; десно горе, Хаим и Леон Самаковлија,

снимци за полицијску евиденцију; испод лево, групни снимак јеврејских политичких затвореника; десно, појединачни снимци Павла Бихаљија и Рафаела Батинија; сасвим доле, појединачни снимци Диде Де Мајо, Олге Алкалај, Магде Бошковић, др Адолфа Сингера, и портрет – цртеж Павла Вертхајма.

Следи колаж фотографија и копија докумената посвећен југословенским Јеврејима, комунистима и учесницима у Грађанском рату у Шпанији, 1936–1939.

Копије чланака и докумената пре почетка Другог светског рата. Новински чланци предратних издања „Жидова“ (јеврејског листа штампаног у Загребу) о доласку Хитлера на власт, о прогону Јевреја у Европи, вандалском нападу на јеврејску заједницу у једном пољском граду, спаљивању књига које „угрожавају расну чистоћу“ немачког народа; две антијеврејске уредбе објављене у Службеним новинама Краљевине Југославије 1940. и Декларација Савеза јеврејских вероисповедних општина Краљевине Југославије, објављена поводом антијеврејских уредби, такође из 1940. године.

Влада Краљевине Југославије потписала је пакт са силама Осовине 25. марта 1941. године. То је изазвало војни пуч и обарање Владе.

За Југославију, Други светски рат је почео зверским немачким бомбардовањем Београда 6. априла 1941. године, без претходне објаве рата. После 12 дана, војска Краљевине Југославије се предала и Југославија је подељена између окупационих сила.

Немци су успоставили окупациону управу у Србији, укључујући Банат, источни регион Војводине (Војводина обухвата северни део Србије), а део Словеније су анектирали. Италијани су анектирали и под својом управом држали, такође, део Словеније, затим Горски Котар и Далмацију (приобална Хрватска) и Црну Гору. Делови Косова и Метохије, Македоније и Црне Горе су ушли у састав италијанског протектората Велика Албанија. Мађари су анектирали Бачку (западни регион Војводине), Барању и Прекомурје и окупирали Међимурје (области у Хрватској). Бугари су анектирали већи део Македоније, и делове источне и јужне Србије. На просторима где су у већем броју живели припадници немачке (Банат) и албанске (Косово и Метохија) националне мањине, њихове политичке и оружане снаге су имале и фактичку власт. У Хрватској, Босни и Херцеговини, као и у Срему, (југозападни регион Војводине) успостављена је усташка (нацистичка) држава под називом „Независна држава Хрватска / НДХ“.

Међу народима окупиране и подељене Југославије, у најтежем положају су били Срби и Словенци, док су припадници етничких и верских заједница – Јевреји и Роми, скоро потпуно уништени.

Мапа Југославије са окупационим зонама и означеним местима где су били логори смрти, сабирни логори, конфинациони логори, затвори, места масовних убијања.

Србију су окупирали Немци који су жестоком злочинима над цивилним становништвом сузбијали сваки отпор. Уследила су хапшења, стрељања, вешања. Србија је била једина окупирана земља у Европи, у којој су Немци спровели закон „100 за једног“ – за једног убијеног немачког војника, стрељати сто талаца, грађана. Међутим, они који су били предвиђени за тотално истребљење, били су – Јевреји. Тај специфичан, потпуни геноцид над Јеврејима, Холокауст, спровођен је тако систематски, педантно, да су немачки војни заповедници, после свега неколико месеци од окупације, јављали Берлину да је Београд „очишћен од Јевреја“. И заиста, око 10000 београдских Јевреја је нестало, а укупно око 85% са територије целе Србије. Немачки логори у самом Београду, немачки логори у другим градовима Србије, масовна стрељања, масовна пљачка ... Холокауст.

Немачки логори у самом Београду, немачки логори у другим градовима Србије, масовна стрељања, масовна пљачка ... Холокауст.

Копије немачких и усташких анти-јеврејских наредби, 1941.

Копије и оригиналне немачке, усташке, бугарске и италијанске антијеврејске наредбе, жуте траке и беџеви и неколико јеврејских легитимација, све у сврху обележавања јеврејског становништва; горе, фотографије Јевреја са жутим тракама у Загребу; доле,

фотографије Јевреја на принудном раду у Београду и на подручју Баната; доле десно, снимак сцене злостављања Јевреја у Банату од стране фолксдојчера, који су масовно сарађивали са Немцима и учествовали у злочинима над јеврејским и другим становништвом.

Примери усташког и немачког разарања јеврејске материјалне баштине – рушење и уништавање синагога и јеврејских гробаља у Србији (Београд, Нови Сад, Сента, Стари Бечej), Хрватској (Загреб, Вуковар, Сисак, Осијек), Босни (Сарајево). Испред паноа, скулптура „Робијашнице“ вајарке Весне Скопал; десно, графике и макета споменика јеврејским жртвама (оригинал се налази у Јад Вашему) једног од најпознатијих јеврејских уметника, Нандора Глида.

Горе, фотографије депортације 7160 македонских Јевреја у логор смрти Треблинку и копије докумената – немачко-бугарски споразум о депортацији македонских Јевреја (десно) и телеграм немачке логорске управе о томе да су Јевреји стигли у Треблинку (сасвим лево).

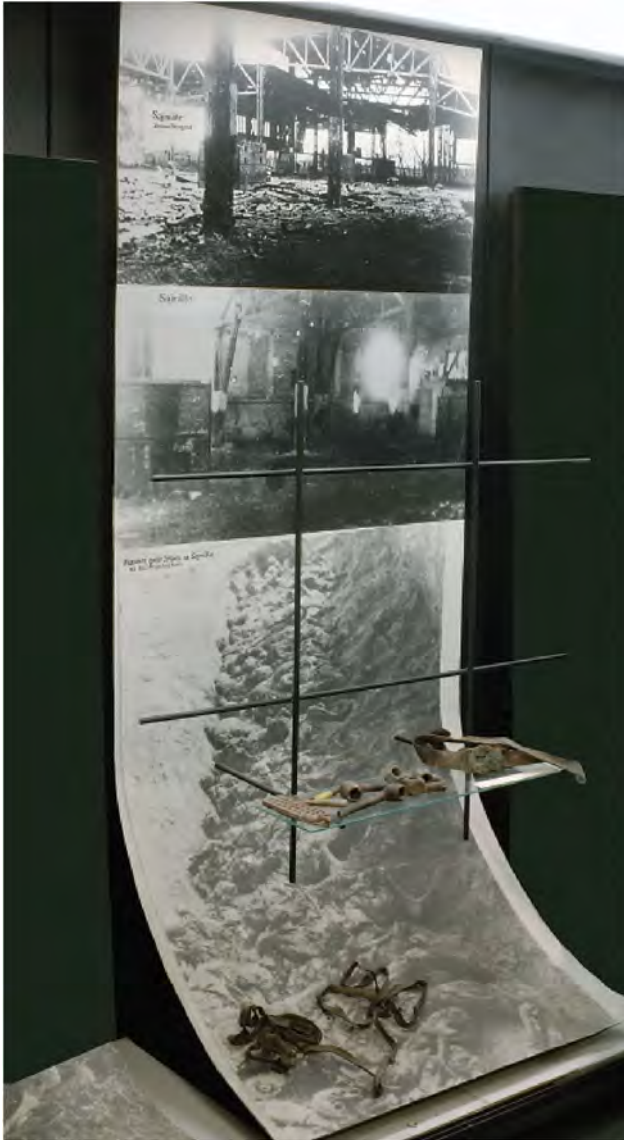

У средини, колаж докумената: фрагменти разних немачких извештаја о ситуацији у Београду, логору на Сајмишту, стрељању Јевреја 1941. (препис на српском језику из 1948); усташки огласи о хапшењу Јевреја (Дубровник 1941.), усташке наредбе за присилно исељавање Срба и Јевреја (Загреб, 1941), усташки извештаји о затварању Јевреја у логоре и другим антијеврејским активностима.

Доле, низови фотографија немачких, мађарских и усташких злочина – физичко злостављање, вешање појединаца и масовно вешање талаца у Суботици, депортација у логор смрти на Сајмишту, претрес и пљачка, масовна стрељања у Шапцу, сцене тзв. „Рације“ у Новом Саду, једног од најстрашнијих злочина мађарских нациста над грађанима, 1942.

Следи витирна: снимци Аушвица, Бухенвалда и посмртних остатака жртава у масовним гробницама; оригинална логорашка одећа, сапун од људских лешева и конзерва са отровним гасом Циклон Б.

Снимци Сајмишта (после бомбардовања Београда 1944) и посмртних остатака жртава у масовним гробницама. Логор на Сајмишту био је највећи немачки логор на Балкану, и то првенствено за јеврејске жене и децу из Београда и Баната, док је мушкараца било у мањем броју. Јеврејски мушкарци из Београда и Баната затварани су у сабирни логор Топовске шупе, одакле су камионима одвожени на стрељање ван Београда. Осим што је велики број заточеника логора Сајмиште умирао од глади и болести, за физичко уништење коришћен је специјално наручен, херметички затворен камион Сауер из Берлина, назван душегупка, у којем су гушени људи током вожње од Сајмишта до села Јајинаца у околини Београда. У Јајинцима, тела су истоваривана и бацана у заједничке раке. Од средине децембра 1941. до маја 1942, на овај начин,

Немци су побили све заточене Јевреје са Сајмишта. После тога, логор је променио намену – служио је за затварање углавном Срба и партизана, од којих су многи депортовани даље, у друге логоре изван Југославије.

Затим, на паноу, десно, снимци немачког логора за Србе и Јевреје на Бањици, из којег су заточеници одвожени ван града на стрељање.

Лево, снимци усташког логора Јасеновца – највећег не-немачког логора у Европи, намењеног за истребљење Срба, Јевреја и Рома, као и политичких неистомишљеника, а у оквиру опште усташке идеје о стварању етнички чисте Хрватске. У јасеновачком логорском комплексу, усташе су побиле десетине и десетине хиљада људи, на најсвирепији могући начин – тољагама, ноже-

вима... У средини, горе, испред фотографија изложене су оригиналне логорске дописнице које су писали логораши из Јасеновца.

У средини, доле, изложени су и оригинални лични предмети убијених Јевреја из Бачке, који су били на принудном раду у борским рудницама 1944. Предмети су нађени приликом ексхумације масовне гробнице код места Црвенка, где су крајем рата Немци извршили масовно стрељање тих људи.

У наставку, на пану, десно, снимци усташких логора у Ђакову и Сиску (дечји логор); италијански логори. Раб и Ферамонте; немачки логори Сајмиште, Београд, и „Црвени крст”, Ниш.

Лево, примери Холокауста у Европи: Варшавски гето, Мајданек, Вобелин, Дахау, Белзен, Треблинка, Нордхаузен.

Испред паноа је мермерна макета Спомени- ка јеврејским жртвама у Бору, вајара Момчила Крковића.

Велики број југословенских Јевреја се определио за Комунистичку партију, која је, током Другог светског рата, показала завидан ниво организације у свим облицима борбе против нацизма, немачких окупатора и њихових савезника и помагача. Многи Јевреји, комунисти, директно или посредно, учествовали су у акцијама Покрета отпора, а око 4500 Јевреја је отишло у партизане. Иако су партизане чинили слабо наоружани некадашњи грађани и сељаци, према којима Немци нису имали никакав ратни морал, они су брзо прерасли у праву армију, са гвозденом дисциплином и изванредним способностима, нарочито у герилском начину ратовања.

Копије докумената – разних обавештења о стрељању Јевреја и других комуниста у Загребу, Београду и Сарајеву; фотографије Руже Шулман и Шандора Франка, стрељаних у Зрењанину 1941; у наставку, фотографије др Иштвана Гереа, Иштвана Милера, Шпире Мађаша, Кароља Левија и Денеша Левија, обешених у Сенти 1941.

Колаж фотографија јеврејских партизана, појединци и разне сцене из Другог светског рата.

Даље следе: пано лево, две фотографије: Јосип Броз Тито, врховни командант народноослободилачке војске (касније председник СФР Југославије) и Моша Пијаде, члан Врховног штаба (касније председник Народне Скупштине, омиљен и уважен политичар), снимљени 1942. у Јајцу; испод, Рабски батаљон – који су формирали јеврејски интернирци у италијанском логору на Рабу, после капитулације Италије 1943. Батаљон се убрзо прикључио већим партизанским формацијама.

Пано десно, југословенски Јевреји, народни хероји.

Око 650 Јевреја, који су били официри југословенске Краљевске војске, заробљено је и депортовано у војне логоре у Немачкој. Иако су Јевреји били у далеко лошијем положају од других војних заробљеника, чињеница

да припадају званичној војсци Краљевине Југославије натерала је Немце да бар донекле поштују Женевску конвенцију. Иако им је живот висок о концу за најмању ситницу (неки су убијени или су поmrли под различитим околностима), већина јеврејских војних заробљеника је, ипак, успела

да се врати и укључи у општу обнову разрушене земље.

Групна фотографија Јевреја, војних заробљеника у Оснабрику, Офлаг VI C, 1942; портрет фотографија Жење Козинског из Београда, који је 1944. стрељан у војном логору због антинацистичких активности.

По завршетку Другог светског рата и ослобођењу целе земље, отпочела је обнова јеврејске заједнице, односно Савеза јеврејских општина Југославије. Процењује се да је у Холокаусту, у бившој Југославији, страдало 82% укупне јеврејске популације. Нестале су читаве породице, па чак и јеврејске општине, што значи да је од 82000 Јевреја, колико их је било на територији Југославије пред сам почетак Рата (укључујући и јеврејске избеглице из неколико европских земаља), убијено око 67000. Без обзира на овај стравичан би-

ланс, Савез јеврејских општина Југославије се поново консолидовао и окупио своје преостале јеврејске општине. Живот се наставио ...

Фотографија зграде Савеза јеврејских општина Југославије у Змај Јовиној улици (1948. године Савез се преселио у зграду Јеврејске општине Београд, у Краља Петра 71А); групна фотографија са др Фридрихом Попсом, који је био председник Савеза од 1933. до 1948; снимци разних јеврејских социјалних установа за збрињавање и помоћ угроженим лицима; развијање и обнављање разних активности (чланови тзв. Аутономног одбора за помоћ, седнице, обнова преостале ашкенаске синагоге у Београду и верске службе, Споменик јеврејским жртвама на сефардском гробљу архитектке Богдана Богдановића, подигнут 1952); снимци алија (исељавања, хебр.) југословенских Јевреја у Израел, у периоду 1948–952; председници Савеза, др Алберт Вајс, 1948–1964. и др Лавослав Каделбург, 1965–1991.

Музејске збирке и Архив

Јеврејски историјски музеј у Београду састоји се од две основне целине: музејских збирки и архива.

Музејске збирке

УМЕТНИЧКА – ЛИКОВНА ЗБИРКА – слике, цртежи и скулптуре.

Временски и територијални оквири – 19–20. век – бивша Југославија, Европа, САД, Израел.

КУЛТУРНО – ИСТОРИЈСКА ЗБИРКА

– Збирка медаља, значки, плакета и застава.

Временски и територијални оквири – 20. век – бивша Југославија, Европа, Израел.

– Збирка старе и ретке књиге,

Торе, хагаде, молитвеници, рукописи, бележнице и верске књиге.

Временски и територијални оквири – 18–20. век – Београд, бивша Југославија, Европа.

ИСТОРИЈСКА ЗБИРКА – Холокауст збирка

– Предмети из логора, лични предмети жртава, нађени у масовним гробницама приликом ископавања и жуте траке и беџеви, којима је обележавано јеврејско становништво.

– Партизанска ратна опрема и оружје.

Временски и територијални оквири – 20. век – бивша Југославија, Немачка.

АРХЕОЛОШКА ЗБИРКА

– Предмети, надгробни споменици, плоче са фасада синагога.

Временски и територијални оквири – 6. и 7. век пре н.е., Египат, Палестина, Ирак; 17–20. век, Србија.

ЗБИРКА ЈУДАИКЕ – представља сасвим специфичну етнолошку збирку са елементима примењене уметности и њоме су обухваћени: синагогални обредни предмети, кућни и лични обредни предмети и амулети, брачни уговори – кетубе, одећа и накит. Посебну групу чине предмети који су употребљавани у јеврејским породицама, а имали су практичну, свакодневну, или одређену обичајну функцију.

Временски и територијални оквири – 17–20. век – Србија, бивша Југославија, Европа, Израел, северна Африка.

Архив Јеврејског историјског музеја:

Јеврејски историјски музеј има сразмерно велики архив са око 1000 дужних метара грађе. Архив садржи грађу везану за живот и рад Савеза и јеврејских општина бивше Југославије пре Другог светског рата, јеврејску предратну штампу, грађу везану за антисемитизам и Холокауст, као и обимну грађу Савеза и јеврејских општина из периода после 1945. године до данас, и хемеротеку. Осим документације и фотодокументације, архив обухвата две електронске базе података – жртве Холокауста са територије целе бивше Југославије и јеврејске матичне књиге Београда.

Располажући оваквом архивском грађом, Јеврејски историјски музеј има сталну и веома динамичну сарадњу са великим бројем истраживача свих професионалних профила, из земље и иностранства. Такође, сарађује и са домаћим и иностраним музејима, и то тако што пружа разне врсте стручних информација, размењује публикације и снимке, учествује на њиховим повременим изложбама, а у неким случајевима, копије одређеног материјала нашег Музеја се могу видети и у сталним музејским поставкама у иностранству (Меморијални Холокауст музеј у Вашингтону, Меморијални музеј убијених Јевреја у Берлину, и др.).

Један од најважнијих послова у оквиру архивске делатности обављаних у Музеју почев од 1998. године, било је интензивно претраживање и сакупљање података и потврђивање веродостојности тих података о Јеврејима – жртвама Холокауста. На основу тих података, многи који су преживели Холокауст остварили су своје право на одштету од Немачке (посредством Клеимс Конференције).

О изложбама Јеврејског историјског музеја

Јеврејски историјски музеј је приредио велики број тематски разнородних изложби, како студијског, тако и уметничког карактера. Број изложби указује на интересантну чињеницу да је релативно мали Јеврејски историјски музеј приређивао и по две изложбе годишње, подразумевајући и повремена гостовања у другим градовима. Да би читалац стекао утисак о томе какве су све теме обрађиване и приказиване на изложбама нашег Музеја, као пример наводимо само двадесетак наслова из различитих временских периода:

- **Изложба графика Радована Хиршла**, 1971. Београд;
- **Уметничка обрада метала за јеврејске празнике и обреде**, 1974. Београд;
- **Породица Барух – породица револуционара**, 1976. Пожаревац, Ниш;
- **Везене тканине из јеврејских збирки у Југославији**, 1978. Београд;
- **Јеврејска штампа на тлу Југославије до 1941**, 1982. Београд;
- **Празнични обичаји југословенских Јевреја**, 1986. Београд;
- **Жидови на тлу Југославије** (у сарадњи са Музејским Простором из Загреба), одржана 1988. у Загребу, 1989. у Београду, а 1990. у Њујорку, САД, и Торонту, Канада
- Две истовремене изложбе:
Сефардска књижевност, издаваштво и публицистика у Југославији, и
Јевреји Битоља на фотографијама Милтона Манакија, приређене поводом велике манифестације **Сефарад 92** у Културном центру Београда 1992.
- **Логор на Рабу**, поводом 50-годишњице капитулације Италије и ослобођења логора, 1993. Београд;

- **Чипке моје тетке Ерне**, изложба слика Мирјане Драгић – Лехнер, академског сликара, 1993. Београд;
- **Геца Кон – књижар и издавач**, 1994. Београд;
- **Јеврејска омладинска друштва на тлу Југославије 1919–1941**, 1995. Београд,;
- **Јевреји Дорђола – Прича о комшијама којих више нема**, приређена је у Рексу, Београд, 1997., а гостовала је у Ерфурту, у Немачкој, 1998.;
- **Животни циклус – обичаји код Јевреја**, приређена у Конаку кнегиње Љубице, Београд, 1998. године, поводом 50-годишњице постојања Јеврејског историјског музеја;
- **Кладово – Транспорт, једна европска прича**, Кладово – Београд – Крагујевац, 2002–2003., изложба приређена у оквиру велике међународне манифестације Кладово – Транспорт 2002. у организацији Музеја.
- **Из заробљеничких логора**, изложба цртежа и акварела Моше Мевораха и Рајка Левија; изложба је приређена у Мултикултурном центру у Београду 2003. године поводом Европског дана јеврејске културе.

Везене шканине, дејшаљ

Прича о комшијама којих више нема“ (дејшаљ)

“Живойни циклус – обичаји код Јевреја” (дејшаљ)

- Сефардско наслеђе на Балкану, изложба у оквиру манифестације Есперанса 2004, а приређена је у Институту Сервантес, Београд 2004.
- Документа филателистичке јудаике 1, Београд 2006.
- Серија од три ликовне изложбе – Алберт Алкалај, Дида Демајо, Бора Барух и Рајко Леви, приређене у Галерији Института Сервантес 2006–2007.

- Хагаде – од илустрације до илуминације, Филозофски факултет Београдског Универзитета, Београд 2008.
- Документа филателистичке јудаике 2, Београд 2008.
- Савез јеврејских општина 1919–2009, од Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца до Републике Србије, Центар за културу Стари град, Београд 2010.

„Савез јеврејских општина 1919–2009“ (дејшаљ)

Јерусалим, свети град ... очима туристе, излоба уметничке фотографије Миломира Бошковића, Галерија АРТ Центра у згради Јеврејске општине Београд, истовремено је представљала посебну активност Музеја за *Ноћ музеја*, затим Музеј гостовао са изложбом у Историјском архиву у Зрењанину; Београд – Зрењанин, мај – септембар 2011.

Јерусалим, свети град ... очима туристе (дејшаљи)

Синагога, ликовна изложба сликарке и керамичара Душице Бргуљан, Галерија АРТ Центра у згради Јеврејске општине Београд, приређена поводом Дана европске баштине, Београд 2011.

Музичари, ликовна изложба сликара Јозефа Баруховића, Галерија Јеврејске општине Београд, приређена поводом Дана европске баштине, Београд 2012.

Музичари (дејшаљи)

Астронаутичар, ликовна изложба сликара Радована Хиршла, Јеврејски историјски музеј, истовремено је представљала посебну активност Музеја за Ноћ музеја, Београд 2012.

Синагогални ритуални предмети – из збирки Јеврејског историјског музеја, Јеврејски историјски музеј, приређена поводом Дана европске баштине, Београд 2013.

Синагогални ритуални предмети (дејшаљи)

Јевреји Србије у Првом светском рату, Јеврејски историјски музеј, приређена поводом обележавања 100-годишњице од Првог светског рата, Београд 2014. Музеј је са овом изложбом гостовао у Регионалном историјском архиву у Шапцу, галерији Библиотеке у Владимирцима, Музеју Осечине Народног музеја у Ваљеву, Културном центру у Лајковцу, галерији Библиотеке у Лазаревцу, Културном центру на Чукарици (Београд), Културном центру града Ваљева, Културном центру у Мионици, Меморијалној галерији „Битка на Дрини“ у Бањи Ковиљачи (Лозница), галерији „Кућа Јоксимовића“ Народног музеја у Ужицу, салону Народног музеја у Зрењанину, ..., 2014–2018.

Јевреји Србије у Првом светском рату (дејшали)

Јевреји Србије – официри Војске Краљевине Југославије, Јеврејски историјски музеј, Београд 2015.

Јевреји Србије – официри Војске Краљевине Југославије (дејтали)

Портрети наших официра у немачким заробљеничким логорима 1941 – изложба цртежа Моше Мевораха, ликовна изложба, Јеврејски историјски музеј, приређена поводом велике музејске манифестације МУЗЕЈИ СРБИЈЕ, 10 ДАНА ОД 10 ДО 10, Београд 2015.

Баш лепа изложба! (дејтал)

Баш лепа изложба! ликовна изложба удружења уметника „Сергеј Јовановић“, галерија Јеврејске општине Београд, коју је Музеј приредио поводом учешћа у другој великој музејској манифестацији МУЗЕЈИ СРБИЈЕ, 10 ДАНА ОД 10 ДО 10, Београд 2016.

Удружење „Сергеј Јовановић“

Матилда није ту, ликовна изложба уметнице Габријеле Николић, Јеврејски историјски музеј, приређена поводом Ноћи музеја, Београд 2016.

Изабрани ..., ликовна изложба сликарке Мирјане Драгић Лехнер, Јеврејски историјски музеј, приређена поводом учешћа Музеја у великој музејској манифестацији МУЗЕЈИ СРБИЈЕ – МУЗЕЈИ ЗА 10, и у оквиру те манифестације као посебно учешће у *Ноћи музеја*, Београд 2018.

Изабрани ... дешаљ са ошварања изложбе (сликарка њрва десно)

Издавачка делатност Јеврејског историјског музеја

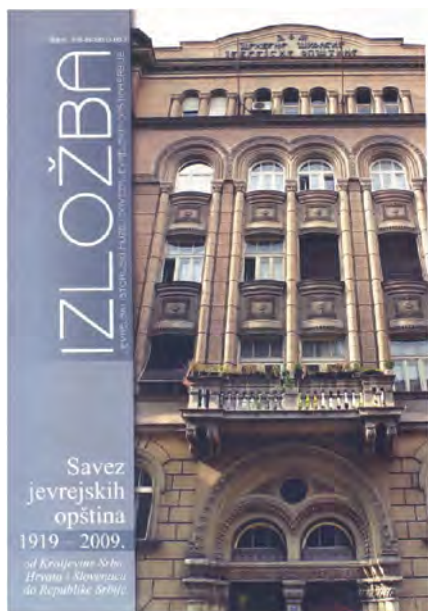
Од 1971. године, Музеј објављује **Зборник Јеврејског историјског музеја**. Зборник је периодично издање и обухвата научне и стручне чланке и архивску грађу која се односи на историју Јевреја на Балкану, као и тематски одговарајуће мемоарске прилоге. До данас је објављено 10 бројева Зборника Јеврејског историјског музеја. Првих 6 бројева било је посвећено одређеним темама: Јеврејима Дубровника (свеска 1, 1971), Учешћу Јевреја у Народноослободилачком рату (свеске 2-3, 1973-1975), Јеврејима Југославије (свеска 4, 1979), Јеврејима Суботице (свеска 5, 1987) и Јеврејима Београда (свеска 6, 1992). У припремама наредних бројева Зборника приступ је био слободнији, па су број 7

(1997), број 8 (2003), број 9 (2009) и број 10 (2015) садржали тематски разноврсне чланке, што се планира и убудуће.

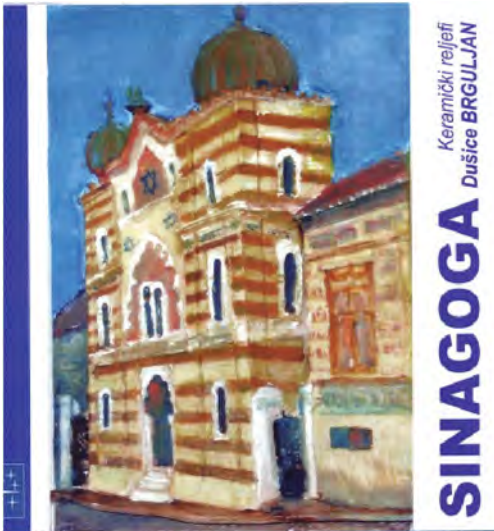
Уз студијске изложбе (изложбе текстила, књига, новина, празничних обичаја, обичаја животног циклуса, омладинских друштава, документарног материјала, итд.) објављивани су каталози, монографије са каталозима и, до сада, два ЦД-а. Најупечатљивија издања Музеја – монографије са каталозима, која су пратила истоимене изложбе, била су:

- **Везене тканине из јеврејских збирки у Југославији**, 1978. Београд;
- **Јеврејска штампа на тлу Југославије до 1941**, 1982. Београд;
- **Празнични обичаји југословенских Јевреја**, 1986. Београд;
- **Геца Кон** – књијар и издавач, 1994. Београд;
- **Јеврејска омладинска друштва на тлу Југославије 1919–1941**, 1995. Београд, двојезично издање српски-енглески;
- **Јевреји Дорћола – Прича о комшијама којих више нема**, 1997. Београд, 1997. тројезично издање, српски-енглески-немачки;
- **Животни циклус – обичаји код Јевреја**, 1998. Београд и 1999. истоимени ЦД, двојезично издање, српски-енглески;
- **Документа филателистичке јудаике 2**, 2008. Београд, двојезично издање, српски-енглески. За ово издање, Јеврејски историјски музеј је добио бронзану медаљу на Међународној филателистичкој смотри у Црној Гори 2009. године, у класи филателистичке литературе.
- **Савез јеврејских општина 1919–2009, од Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца до Републике Србије**, 2010. Београд, на српском језику;

Јеврејска омладинска друштва на тлу Југославије 1919–1941

- **Јерусалим, свети град ... очима туристе**, 2011. Београд, на српском језику;
- **Синагога**, 2011. Београд, на српском језику;
- **Музичари**, 2012. Београд, на српском језику;

Izložba slika
Jozefa Baruhovića
MUZIČARI

Galerija Jevrejske opštine Beograd
10 - 30. septembar 2012.

- **Животни циклус – обичаји код Јевреја**, 2013. Београд, 2. издање, двојезично издање, српски-енглески;

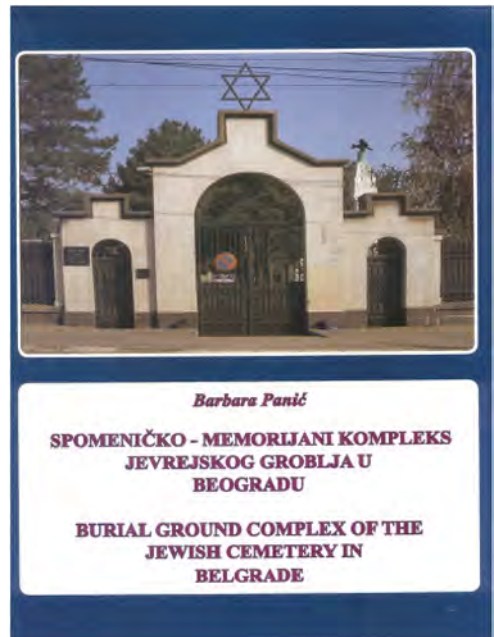
- **Синагогални ритуални предмети – из збирки Јеврејског историјског музеја**, 2013. Београд, двојезично издање, српски-енглески;
- **Јевреји Србије у Првом светском рату**, три издања: 2014, 2015. и 2018. Београд, двојезична издања, српски-енглески;

– Јевреји Србије – официри Војске Краљевине Југославије, 2015. Београд, двојезично издање, српски-енглески;

Од посебних издања Музеја наводимо каталог и зборник дискусија са научног скупа **Меноре из Челарева**, Београд 1980 – 1983, док су на тему културе сефардских Јевреја објављене публикације **Сефарди у јужнословенским земљама**, Београд 1992, двојезично издање, српски-енглески, као и књиге **Пословице и изреке сефардских Јевреја Босне и Херцеговине**, Београд 1976. и **Пословице, изреке и приче сефардских Јевреја Македоније**, Београд 1978. оба тројезична издања, српски-енглески-ладино. Четири године после велике и веома комплексне манифестације **КЛАДОВО ТРАНСПОРТ** коју је Музеј организовао 2002. године, објављен је **Зборник радова са округлог стола Кладово Транспорт**, Београд 2006, на српском и енглеском језику. У посебна издања нашег Музеја свакако можемо да убројимо и прво издање двојезичне (српски – енглески), богато илустроване монографије са водичем кроз сталну изложбenu поставку под називом **Јеврејски историјски музеј у Београду**, Београд 2010. Иначе, у овом тренутку, најновије посебно издање Музеја представља двојезична (српски – енглески), илустрована монографија **Споменичко – меморијални комплекс Јеврејског гробља у Београду**, Београд 2018.

Такође, Музеј је издавач едиције од изузетног значаја под називом **Ми смо преживели... Јевреји о Холокаусту**, у којој су сакупљена аутентична сећања Јевреја бивше Југославије на то како су успели да преживе Холокауст. Редакција ове едиције ради, са свим волонтерски, још од 1999. године. Објављено је пет књига на српском језику, од којих су прва три тома преведена на енглески језик и објављена 2005, 2006. и 2009. Четврти том је преведен, али

није штампан услед недостатка средстава, док се од превода и штампе петог тома за сада одустало.

Главни спонзор едиције је био Хаим - Миле Пинкас из Каракаса.

У данашњој технолошкој ери, у издавачку делатност једне установе свакако спада и интернет презентација. Користан, информативан и веома занимљив web site Јеврејског историјског музеја може да се „посети“ на адреси: www.jimbeograd.org

Посебне активности и манифестације Јеврејског историјског музеја

С обзиром на то да је Јеврејски историјски музеј „уникат“ међу музејима у Србији, свакодневни послови који се у њему обављају, веома су бројни. Јеврејски историјски музеј пружа све информације везане за историју, обичаје и културу јеврејске популације на Балкану, односно контактира са људима најразличитијих профила, од научника до аматера, од средњошколаца до позоришних костимографа, новинара,... Од суграђана, до људи са других континената. Међутим, осим свакодневних послова, изложбене и издавачке делатности, требало би нешто рећи и о неким посебним активностима и манифестацијама које је Јеврејски историјски музеј организовао, или учествовао у њиховој организацији.

Једна од најплементијих, вишегодишњих, посебних активности Музеја односила се на Праведнике. Када је 1967. године дошло је до прекида дипломатских односа између Југославије и Израела, морало се одступити од правила понашања по којима медаљу и Повељу части Праведницима уручује лично амбасадор Израела. С обзиром на чињеницу да је Израелска амбасада у Београду затворена, целокупан посао који се односио на пружање свих потребних информација, пријем и даље прослеђивање предлога за Праведнике, контакте и сарадњу са Јад Вашемом а, на крају, церемонијално уручивање медаља и Повеља, преузео је Савез јеврејских општина тадашње Југославије, а од 1989. године за то је, конкретно, био задужен Јеврејски историјски музеј. Највећи број случајева је решаван на овај начин, мада смо приватно сазнавали да су, понекад, поједини Праведници заслугом Јевреја које су спасили, одлазили у Израел да приме своја признања на лицу места. Таква могућност, и то у форми организованог путовања, пружена је 1990-1991. године Праведницима са целе територије бивше Југославије. Путовање је финансирао јеврејски добротвор, господин Харви Сарнер, а организовање групе је обављено посредством Савеза, односно Јеврејског историјског музеја. Та вишемесечна сарадња је била сјајна и резултирала је седмодневним боравком

групе Праведника априла месеца 1991. године у Израелу, уз све почести које ти људи заслужују.

Неколико месеци касније, уследио је распад тадашње Југославије, а с њим и суштинска промена у организацији Савеза јеврејских општина ... Ипак, послови око Праведника нису тиме били заустављени, само су подељени према територијалној надлежности.

Иако се, силом прилика, 30 година одступало од правила за третман и доделу признања, може се слободно рећи да је Савез јеврејских општина Југославије, а затим Србије, заједно са својим Јеврејским историјским музејом, приређивао изванредно свечане и успешне скупове посвећене доделама медаља и Повеља части Праведницима из наше земље. Медаље и Повеље су благовремено израђиване у Јад Вашему и допремане у Београд, а уручивао их је председник Савеза. По пажљивој организацији, програму, броју званица и свечаном, увек веома добром расположењу, ти скупови нису ни по чему заостајали за онима које су приређивале амбасаде.

Коначно, 1997. године, отворена је Амбасада Израела у Београду, која је преузела организацију око додела медаља и Повеља нашим Праведницима.

Године 1492. изгнани су Јевреји са Иберијског полуострва. Многи сефарди су настанили Србију и Београд. Пет векова касније, 1992. године у Београду, у организацији нашег Музеја и пријатеља и сарадника међу којима је госпођа Симха Кабиљо – Шутић, историчар књижевности, заузимала посебно место, одржана је вишедневна манифестација једноставног назива **Сефарад 92**. Сефардски „пут суза“ обележен је на изванредан начин: организована је свечана академија и концерт сефардске музике на Коларцу; приређене су две изложбе у Културном центру Београда које су привукле пажњу и јавности и медија – Сефардска књижевност, издаваштво и публицистика у Југославији, ауторке Милице Михаиловић, и Јевреји Битоља на фотографијама Милтона Манакија, ауторке Војиславе Радовановић; организован је научни скуп на тему сефардске историје, књижевности и културе и, осим изложбених ка талоба, објављена је двојезична (српски-енглески) публикација Сефарди у јужнословенским земљама, која и данас служи као помоћна стручна литература.

Ипак, до сада највећа и најсложенија манифестација у организацији Јеврејског историјског музеја, била је **Кладово – Транспорт**, којом је обележена трагедија јеврејских избеглица из европских земаља, у периоду од 1939. до њиховог уништења 1942. године. Група од преко хиљаду Јевреја углавном из Аустрије, покушала је, пловећи Дунавом кроз Југославију, да стигне до Црног мора, са планом да се преко Турске пребаци у Израел (Палестину). План није успео, довољно је рећи то да група није могла да пређе нашу границу и остала је на слећеном Дунаву код Кладова ... Ситуација се све више компликовала до немачке окупације Србије, и општег геноцида над целокупним јеврејским становништвом. Преживела је само група јеврејске деце из Транспорта која је, после низа страшних догађаја, стигла на територију данашњег Израела.

Идеју за овај амбициозан пројекат који је успешно реализован у октобру 2002. године, дао је господин Александар Фреди Мошић, такође пријатељ нашег Музеја. Припреме су трајале неколико месеци, и Музеј је успео да успостави контакте са групом преживелих из Транспорта и да им организује пут и седмодневни боравак у Београду. Већина „деце“ из Транспорта настањена су у Израелу, тако да су одатле и допутовали, изузев једне породице која је дошла из Аустрије. Сви су повели своју децу, унуке, ближе рођаке ... Приређен им је свечан дочек у згради Јеврејске општине Београд. Током наредних седам дана, у Београду, Кладову и Шапцу одржане су комеморације жртвама Транспорта, а у Кладову је откривен изузетан споменик жртвама, који је пројектовала госпођа архитекта Мими Бихаљи – Вучковић. Приређене су две изложбе: изложба нашег Музеја под називом **Кладово – Транспорт, једна европска прича**, која је прво била постављена у Културном центру Кладова, касније у Београду и Крагујевцу на позив, и организовано је гостовање изложбе Јеврејског музеја из Беча **Кладово – бекство у Палестину (Kladovo – Escape to Palestine)**, која је свечано отворена у Народном музеју у Београду. Од посебног значаја је био међународни Округли сто на тему Кладовски транспорт. Учествовало је 15 историчара из Србије, Аустрије, Немачке, Израела, Хрватске и Америке. Округли сто је привукао велику медијску пажњу. Цела манифестација праћена је одговарајућим публикацијама, направљен је један ЦД и, кратко вре ме после манифестације, објављен је двојезични (српско-енглески) Зборник радова и диску сија са Округлог стола.

Изузев Јеврејског историјског музеја који је ову изузетну манифестацију организовао и у њој учествовао под покровитељством Савеза јеврејских општина Србије, спонзори су били амабасаде Аустрије и Немачке, затим аустријски Национални фонд за жртве националсоцијализма, СО Кладово, Народни музеј Београд, Народни музеј Шабац, Југословенска Кинотека и Министарство за културу Републике Србије.

Колико је разноврстан и маштовит стручни приступ у раду Музеја показују и неке активности потпуно друге врсте које је, временом, Музеј организовао привлачећи, сразмерно својој величини и броју запослених, огромну пажњу посетилаца и медија.

Тако је током 2010. године стручни тим Јеврејског историјског музеја у сарадњи са креативном, некомерцијалном групом ЈОРАК која волонтерски снима веома квалитетне документарне филмове на разне јеврејске теме, снимио и филм о сâмом Музеју, његовој изложбеној и издавачкој делатности и свакодневним пословима. „Главне улоге“ имала су три стручна лица Музеја (уједно, тада три једина запослена лица): Војислава Радовановић, мастер етнологије – музејски саветник и директорка, Барбара Панић, мастер историје уметности – кустос, и Бранка Џидић, филолог – архивиста Музеја. Екипу ЈОРАК-а чинили су Менто Ментовић, аутор сценарија за филм, Јован Раковић, сниматељ, тонац, монтажер (све што је потребно за филм!) и Зоран Пантелић, наратор. Свечана премијерна пројекција филма као и промоција првог издања ове фото-монографије „Јеврејски историјски музеј у Београду“

(назив је исти) организована је 19. јануара 2011. у Галерији АРТ Центра, тада смештеној у партеру зграде Јеврејске општине Београд. Када су промоција књиге и приказивање филма завршени, проломио се аплауз препуне сале гостију, постилаца, колега, пријатеља...

Недуго потом, поводом обележавања Дана сећања на Холокауст, у АРТ Центру 27. јануара 2011. у организацији Музеја је Ненад Антонијевић, тада виши кустос а данас доктор историјских наука Музеја жртва геноцида, одржао предавање о Холокаусту на Косову, а затим је приказан документрани филм нашег познатог књижевника Горана Бабића на тему косовских Јевреја кроз разговор са покојним Нисимом Навоновићем, Јеврејином из Приштине, иначе угледним чланом Јеврејске општине Београд.

Ништа мање динамичан и занимљив догађај је уследио 17. јуна 2011. када је Музеј организовао промоцију књиге др Драга Његована, музејског саветника Музеја Војводине, „Злочини фашистичких окупатора и њихових помагача против Јевреја у Војводини“, опет у Арт Центру. Промоција је била изванредно посећена.

Те 2011. године, разне телевизијске и новинске куће су се заинтересовале за наш Музеј у већој мери него претходних. Тако је 19. августа 2011, екипа ТВ Студија Б снимила делове сталне поставке Музеја интервјуишући директорку Војиславу Радовановић, у стилу „виртуелне туре по музеју“. Овај прилог је тако успешно направљен да је од 11. септембра, када је било прво приказивање у ударном термину у 19 сати на Вестима Студија Б, па следећих неколико месеци био често приказиван у различитим терминима, како на сâмом ТВ Студију Б, тако и на ТВ Б92 (данас ТВ О2) и ТВ Авала (данас не постоји) који су га стално преузимали.

Тог септембра су се десиле још три ствари везане за медије: РЕД ПРОДАКШН, независна продукцијска кућа у аранжману са Београдском Филхармонијом снимала је Музеј интервјуишући В. Радовановић и кустоса Барбару Панић о обичајима, значењу и значају јеврејске Нове године – *Рош хашане*. Снимљени материјал је искоришћен у веома добро урађеној ТВ емисији Другог програма РТС, која је приказана одмах после снимка концерта Београдске Филхармоније на Коларцу, посвећеном *Рош хашани*; затим, В. Радовановић је дала интервју новинарима високо тиражног листа БЛИЦ за уопштenu репортажу о Музеју, а Б. Панић новинарима Првог програма (Јутарњи програм) РТС, поводом ликовне изложбе *СИНАГОГА*.

Сарадња Музеја чак у три правца током 2012 – са новинарима Живаном Војиновић и Стеваном Маринковићем из Шапца, са Александром Диклићем, прослављеним аутором фантастичне документарне серије *БЕОГРАД, ВЕЧИТИ ГРАД* (коју је откупила РТС и дуго приказивала на Првом програму), и проф. др Николом Шуицом, ФЛУ, на изради специфичне видео – презентације *БЕОГРАДСКИ ПУРИМ* – резултирала је 2012–2013. изванредно успешним скуповима у организацији нашег Музеја.

Наиме, прво је октобра месеца 2012. наш Музеј организовао свечану премијерну пројекцију играно-документарног филма *ШАБАЧКИ ЈЕВРЕЈИ* у Галерији Јеврејске општине Београд. Сценарио за филм написала је Живана Војиновић, а режирао га је Стеван Маринковић. Приказан је филм са импресивним бројем података сакупљеним из свих могућих расположивих архивских и меморијалних извора. Кроз интервјуе, изјаве, описе, снимке и игране филмске сцене, филм показује историју шабачких Јевреја од 16. века до 1992. године, када се последња јеврејска породица иселила из Шапца у Израел.

*С. Маринковић (први десно) и
Ж. Војиновић (у средини)*

На пројекцији ШАБАЧКИ ЈЕВРЕЈИ

Јануара месеца 2013. у Галерији Јеврејске општине Београд, уз ексклузивно одобрење РТС-а, Музеј је приредио пројекцију изванредног документарног филма *СУМРАК БОГОВА*, из поменутог серијала аутора Александра Диклића.

На пројекцији филма СУМРАК БОГОВА

А. Диклић са директором Музеја

Већ фебруара месеца 2013, приређена је пројекција *БЕОГРАДСКИ ПУРИМ* са предавањем проф. Шуице, у великој свечаној сали Јеврејске општине Београд.

проф. др Никола Шуица

На пројекцији БЕОГРАДСКИ ПУРИМ

Осим ове видео-презентације, објављен је и промовисан сјајно дизајниран каталог „Београдски пурим – фотографски споменик“ проф. Шуице.

Пуримски бал у Београду уочи окупације, архивска фотографија

Сва три наведена културна догађаја су била изванредно посећена; сале су биле дупке пуне, а филмови и њихови творци, и наш Музеј, награђивани бурним аплаузима.

Занимљива је била и „укрштена“ сарадња нашег Музеја са РТС-ом и београдском Основном школом „Браћа Барух“, у априлу и мају месецу 2013. Ваци ове школе која носи име најпознатије браће – српских и јеврејских хероја

Другог светског рата, снимана су за Школски програм РТС-а, Други програм, у обиласку Музеја и у разговору са стручним лицима.

Ипак, није само РТС показао ревност када је у питању наш Музеј. Током 2013, сва три запослена стручна лица сарађивала су и са другим медијима и давала интервјуе – Радију СТУДИО Б, агенцији ТАНЈУГ, листу КУРИР и Франкфуртским новинама (српска дијаспора) о етнолошкој изложби В. Радовановић „Синагогални ритуални предмети ...“, потом и листу БЛИЦ, листу АЛО и опет листу КУРИР, о јеврејској културној баштини, као и о историјској улози др Давида Албале.

Издавајемо сарадњу са ZONGO CINEMA, независном филмском продукцијском кућом из Париза, чији је власник Мишел Јонаску. Његова екипа је у сарадњи како са нашим Музејом, тако и са другим релевантним научним и стручним установама у Београду, снимала документарни филм о немачком концентрационом логору на Сајмишту, о окупацији Србије 1941... Ратним збивањима, злочинима и непобитном геноциду над нашим становништвом 1941–1945. Примерак овог сасвим солидно урађеног филма господин Јонаску је послао Музеју пре пар година.

Када говоримо о најважнијим активностима и манифестацијама нашег Музеја, 2014. година је била прилично бурна и веома креативна и то из више разлога. Први је свакако тај да је наш Музеј веома допринео општем обележавању стогодишњице од почетка Првог светског рата у целој Србији, приредивши запажену изложбу и објавивши одличну монографију са каталогом *ЈЕВРЕЈИ СРБИЈЕ У ПРВОМ СВЕТСКОМ РАТУ*, уз то штампајући репринт књиге *СПОМЕНИЦА ПОГИНУЛИХ И УМРЛИХ СРПСКИХ ЈЕВРЕЈА У БАЛКАНСКОМ И СВЕТСКОМ РАТУ 1912–1918*, Београд 1927, која практично више нигде не може да се нађе (занимљиво је напоменути да је репринт маестрално урађен на основу фотокопије која се чува у Музеју јер оригинал немамо). Музеј је организовао и неколико предавања.

Затим, на иницијативу Давора Салома, пријатеља Музеја, организована је свечана промоција другог издања прве и за сада једине књиге на српском језику о јеврејским традиционалним схватањима и обичајима животног циклуса (рођење, венчање и смрт) *ЖИВОТНИ ЦИКЛУС – ОБИЧАЈИ КОД ЈЕВРЕЈА*. Промоција није била класична и уобичајена. Испланирана је и припремљена само оквирно, а у том оквиру дато је на вољу машти и импровизацији у разговору. Стручна објашњења садржаја како књиге, тако и велике изложбе уз коју је прво издање штампано, сећања на разне тешке или смешне ситуације које су пратиле изложбу и коментари који предочавају публици какав све може да буде музејски посао, оставили су утисак професионално вођеног „програма уживо“ и истовремено потпуно спонтаног „немонтираног материјала“... Учествовало их је четворо: Давор Салом као водитељ, Александар Гаон, проф. књижевности и новинар као посебан гост, Војислава Радовановић, аутор књиге, али и једне од највећих изложби коју је Музеј имао (*ЖИВОТНИ ЦИКЛУС – ОБИЧАЈИ КОД ЈЕВРЕЈА*, Београд 1998) и Милица Михаиловић, коаутор књиге и некадашњи директор и дугогодишњи кустос Музеја.

Разговор „уживо“ и „немонтирано“ је био праћен музиком и атрактивном видео-пројекцијом сценских решења и експоната са изложбе, а све то у крцатој, релативно малој сали Јеврејске општине Београд на другом спрату, коју смо несмотрено одабрали као леп, старински амбијент, не очекујући баш оволико интересовање и овако бројну публику (после 15 година од изложбе и првог издања књиге)... Мало смо се и радовали што одређени број људи није имао где да седне (изјава није зловна, искрена је и важи као комплимент).

Од значаја за рад и положај Јеврејског историјског музеја као јавне културне установе свакако представља и свечаност у Скупштини Београда јануара месеца 2014. године, на којој је Туристичка организација Београда директорки Музеја уручила Захвалницу „...за значајан допринос у развоју београдског туризма“. Захвалница се, заправо, односила на дугогодишње редовно учешће Музеја у великим државним и популарним, посебним културним манифестацијама као што су ДАНИ ЕВРОПСКЕ БАШТИНЕ и НОЋ МУЗЕЈА.

Када смо већ поменули Ноћ музеја, баш те 2014. године је дошло до занимљиве промене. У договору између Народног музеја у Београду, Природњачког музеја и нашег Музеја, а уз подршку великог броја других већих и мањих музеја широм Србије, основана је манифестација МУЗЕЈИ СРБИЈЕ, 10 ДАНА ОД 10 ДО 10. На конференцији за штампу на којој су учествовали директори три поменута музеја, најављен је почетак ове манифестације као потреба и жеља да се музеји у Србији, по сопственом нахођењу и могућностима, удруже у једну заједничку, стручну, а забавну и разнолику активност која ће се одржавати једанпут годишње у мају месецу, и временски обухватати Међународни дан музеја, као и сâму Ноћ музеја.

Наравно да ни у једном сегменту није изостала сарадња нашег Музеја са медијима – РТС, Први програм (ТВ Забавник) и Други програм (емисија „Грађанин“), затим ТАНЈУГ и Радио Стара Пазова.

Наредна година је протекла у знаку бројних гостовања изложбе нашег Музеја *ЈЕВРЕЈИ СРБИЈЕ У ПРВОМ СВЕТСКОМ РАТУ*, уз коју су организована и предавања на тему. Може се рећи да је те године била учестала сарадња са Првим и Другим програмом РТС-а кроз емисије „Верски мозаик Србије“, опет

„Грађанин“, као и Културни дневник, али су обављани и интервјуи и снимања са новинарима других телевизијских, новинских и радио медија као што су Регионална ТВ Лазаревац, радио Лазаревац, ТВ Образовна, и лист Вечерње новости.

Када већ говоримо о манифестацијама и посебним активностима Музеја, да поменемо и то да је те 2015. Војислава Радовановић урадила комплетну концепцију нове сталне поставке Јеврејског историјског музеја, коју је Музејска комисија, саветодавно и руководеће тело Музеја, одобрила у целини. Већ следеће године, захваљујући великодушној донацији једне госпође (која је желела да остане анонимна за јавност), урађен је пројекат архитектонског решења за реконструкцију целог Музеја и нову сталну поставку. Дакле, све је урађено... Остало је да се реше неке „ситнице“ као што су техничко-административни (грађевинске дозволе) и финансијски проблеми (то је тек „ситница“!), али стручни тим Јеврејског историјског музеја сигурно није од оних који се предају.

Следећа година је прошла у знаку промоција књига и уметничких перформанса. Све промоције су одржане у, већ поменутој, малој и лепој свечаној сали Јеврејске општине Београд на другом спрату и све су биле одлично посећене. Прво је у мају месецу 2016. уследила промоција изузетне књиге госпође Живане Војиновић, новинара из Шапца, *АВРАМОВА ДЕЦА – ѿменик шабачких и ѿодрињских Јевреја*, Београд 2015. Затим, јуна месеца Музеј је организовао промоцију свог најновијег научно-стручног периодичног часописа, *ЗБОРНИКА Јеврејској историјској музеја*, број 10, Београд 2015. Као трећа, у септембру је организована промоција књиге Биљане Албахари, стручног сарадника Народне библиотеке Србије, *ПРЕГЛЕД ЈЕВРЕЈСКЕ ПЕРИОДИКЕ У СРБИЈИ, ОД 1888. ДО 2015.* Београд 2016.

Једна у низу ѿројекција ѿперформанса „Један дан има 52 живота“ у Музеју

У мају месецу, српска и канадска уметница јеврејског порекла, Габријела Николић, у сарадњи са Музејом приредила је два необично интересантна перформанса, оба на тему Холокауста – *ЈЕДАН ДАН ИМА 52 ЖИВОТА* и *ЈЕДАН*

ДАН – КЛАРИСА. Први перформанс Габријела је посветила својим убијеним јеврејским прецима и приредила га на отвореном терену – на платоу где је за време Другог светског рата био немачки сабирни логор за јеврејске мушкарце, Топовске шупе (део града познат под називом Аутокоманда). Други перформанс је био посвећен уопште јеврејским жртвама Холокауста, а приказиван је више пута као посебан програм нашег Музеја у Ноћи музеја 2016. Оба перформанса су својим приступом, симболиком и садржајима заслужили – и добили велику пажњу бројних посетилаца.

Уметница Г. Николић (група с лева) са зајосленима у Музеју

Наравно, и те године РТС је снимао Музеј, а једном приликом, у оквиру РТС-а први пут је снимљен прилог и за Научни програм.

Занимљив догађај се збио 2017. када је у нашем Музеју боравила унука др Давида Албале, Роузи Стивенсон из САД, заједно са својим сином. Екипа РТС-а, Први програм, цео један дан је снимала Музеј, као и све расположиве материјале (дневнике, фотографије) који се односе на чувеног српског патриоту и јеврејског ционисту, др Давида Албалу – учесника у Првом светском рату и команданта тзв. Прве мисије у САД 1917. када је успео да за Србију, у оно време, сакупи помоћ од милион долара. РТС је интервјуисао нашу гошћу Роузи Стивенсон, као и нашег колегу др Милана Кољанина, доброг познаваоца живота и дела др Албале, за документарну емисију „Тако стоје ствари“, ТВ Први програм. Истог дана, овој акцији се придружила и ТВ екипа БЛИЦ ОН-ЛИНЕ снимајући за себе сличне садржаје у Музеју.

Ближимо се крају 2018. године у којој су се, такође, дешавале многе ствари али, углавном, били су то уобичајени стручни послови укључујући рад на неким пројектима (конзервација делова музејских збирки, архиви-

стичка обрада докумената, итд.), као и почетак сарадње са Народном библиотеком Србије и Универзитетском библиотеком „Светозар Марковић“, Београд, на дигитализацији издања наших установа, Музеја и Савеза јеврејских општина Србије. Нека посебна манифестација или скуп нису организовани све до 18. децембра, када смо у сарадњи са Заводом за проучавање културног развоја, једном од водећих установа културе у Београду, приредили изванредно успешну и посећену промоцију двојезичне (српски – енглески) илустроване монографије *СПОМЕНИЧКО – МЕМОРИЈАЛНИ КОМПЛЕКС ЈЕВРЕЈСКОГ ГРОБЉА У БЕОГРАДУ*, коју је написала Барбара Панић, кустос нашег Музеја. На промоцији су говорили директор Завода др Вук Вукићевић, проф. др Никола Шуица, директорка нашег Музеја Војислава Радовановић и сама ауторка Барбара Панић, која је за ову прилику направила одговарајућу видео – презентацију.

*с лева на десно: др Вук Вукићевић,
проф. Никола Шуица, Војислава
Радовановић и Барбара Панић*

На промоцији

На промоцији

*Ауторка Барбара Панић
(у првом плану)*

Током године сарадња са медијима била је таква да не можемо, а да не направимо (опет!) посебан осврт: новинар Бора Лазукић, Радио Нови Сад при РТ Војводина, интервјуисао је В. Радовановић о чињеницама везаним за систем усташких логора смрти Јасеновац и Ст. Градишка, а непосредан повод је било отварање изложбе у УН „Јасеновац – Аушвиц Балкана“, Њујорк 2018; за емисију „Ексклузивно“ коју ради позната Мира Адања Полак, у режији Горана Мусића, РТС, обављено је снимање и интервјуи у нашем Музеју, са идејом да се направи документарни филм о проф. Агнеси Еремији, једној од најугледнијих и најстаријих чланица јеврејске заједнице Србије; РТС је наставио са снимањима Музеја и у другим контекстима – за емисију „Под отвореним небом – Јевреји“ РТС 3, за Културни дневник и за Београдску хронику, РТС Први програм. Лист БЛИЦ је објавио обиман, илустровани текст о Јеврејима Србије у Великом рату, на основу интервјуа са В. Радовановић (ауторка изложбе ЈЕВРЕЈИ СРБИЈЕ У ПРВОМ СВЕТСКОМ РАТУ о којој је било речи). Посебну занимљивост представља акција ПОШТЕ СРБИЈЕ која је, у сарадњи са Музејом, објавила серију пригодних поштанских марака са сликама синагога Београда, Новог Сада и Суботице, о чему је затим писала ПОЛИТИКА. О горе поменутој промоцији објављена је вест у листу ДАНАС. На крају, о нашем Музеју можете да гледате документарни филм који је снимила РАС Телевизија у трајању од скоро 40 минута (линк за филм наведен је на сајту Музеја, у једној од вести).

*

Ово би било довољно, за сада. Музеј је „жива ствар“, никад не мирује, тешко је пружити читаоцима свеобухватну информацију о томе шта све један музеј, нарочито специфичан Музеј као што је наш, ради. Ипак, надамо се да је ова фото-монографија у томе успела, донекле.

חור אהרן שבילתי
ואשתו מרת ציור
שנת תקפ"ג לפק

Introduction

The Jewish Historical Museum (JHM) in Belgrade is a comprehensive and, in many ways, unique museum in Serbia. It is the only Jewish museum in the country, thematically specialized, and very complex in terms of contents. Apart from museum exhibits, the Jewish Historical Museum also has its own, relatively large, archives whose documentation and photodocumentation are a testimony both of the Holocaust, during which many Jewish communities literally perished, and of the life and activities of Jewish communities from Serbia and the whole territory of former Yugoslavia during the 19th and, even more, the 20th century, including the present times.

The Jewish Historical Museum was founded in 1948, as part of the Federation of Jewish Communities of Yugoslavia. It is interesting to note that the idea of founding a museum of this type dates much further back. Already after the First Congress of the Federation of Jewish Religious Communities of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, held in 1921 in Zagreb, there were recommendations and plans concerning the foundation of such a museum as the right place to preserve the heritage and cultural identity. Yet, the idea had not materialized. Having in mind the World War II and the events that followed from 1941 in Yugoslavia, from this time perspective one could say that it is in fact a lucky coincidence that the Jewish museum had not been founded at that time.

After the Federation managed to revive itself as the leading institution of the surviving Jewish communities of the liberated Republic of Yugoslavia, in autumn of 1945, it invited its members to collect all data available about the Holocaust and the participation of Jews in the National Liberation Movement. This was the first and very specific step towards founding a museum. Relatively soon afterwards, the Museum – Historical Department was established in Zagreb within the Legal Division of the Federation. Systematic efforts to identify and preserve the archives began. In 1952 all the archives collected until that time were moved to Belgrade, and the search and collection efforts continued. The „Department“ was beginning to develop towards a full museum institution. The same year, 1952, an exhibition was organized on the occasion of launching the impressive monument by artist Bogdan Bogdanovic at the Sephardic cemetery in Belgrade, dedicated to the Jewish victims of the Holocaust. On the occasion of commemorating the tenth anniversary of its

revival, in 1955, the Federation staged another exhibition on the topic of activities of the whole Jewish community in the then Yugoslavia.

During that period, the Federation, as the founder and owner of the Museum, was in permanent contact with all the member Jewish communities that were revitalized after the unprecedented persecution during the period 1941–1945. The Museum continued to receive materials relevant to the history of Yugoslav Jews. The individual, surviving Jews also responded to the invitation of the Museum and contributed individual exhibits and family photographs, and there were contributions from collectors whose collections were hidden and preserved, and others as well. Many of them made legacies to the Museum containing artifacts from their families and homes, and these legacies possessed historical, ethnological and artistic value; also depending on its resources available the Museum on occasions also purchased exhibits. From its very establishment, until the year 1959, the Museum had managed to collect sufficient museum and archive materials to establish that same year a good and picturesque permanent museum exhibition. On 19 May 1960, the Museum of the Federation of Jewish Communities of Yugoslavia was opened to the public, in the same building which presently houses the Federation. Soon afterwards, the name of the Museum was changed to The Jewish Historical Museum (JHM), which is much better suited to its purpose and content. The collection and professional processing of collected materials continued, so that in 1969 the second permanent exhibition of the Jewish Historical Museum, much richer and more expressive, was presented. The credit for its concept goes to Vidosava Nedomacki, Ph.D., the first Museum Manager.

After the disintegration of Yugoslavia in 1992, The Federation of Jewish Communities of Serbia was established, consisting of ten Jewish communities, which is the total existing in our country. The status of the Jewish Historical Museum remained unchanged – it is an integral part of the Federation of Jewish Communities of Serbia. Although existing within the framework of the Federation, the Museum developed into an institution of its own right, living its own specific life, its professional team and business contacts with other museums.

Since the permanent exhibition of the Museum was opened long before the disintegration of Yugoslavia, it deals with the historical, ethnological and general cultural topics relevant to the Jewery of the overall then Yugoslav region. Due to the grave political and economic difficulties which, beginning in 1992, overwhelmed our country, Serbia, it has not yet been possible to develop a new, differently designed museum exhibition. However, having in mind the fact that the Jews from this part of the Balkans have had a common history and cultural features – it is unavoidable that the concept of such a new exhibition should maintain, at least partially, a more comprehensive approach to such a presentation which will develop in the future. For all of these reasons, and thanks to the complex and subtly designed concept, the actual age of the permanent exhibition of the Jewish Historical Museum does not bother anyone, as it does not have impact on the excellent quality of information regarding Jewish history of way of life.

Permanent Exhibition of the Jewish Historical Museum

In its form, the permanent exhibition is very much as a journey through time – along the historical and ethnological corridors along which in chronological and thematic manner the main aspects of Jewish history, culture and the way of life in the territory of former Yugoslav republics appear.

The introduction to the story begins with a map of former Yugoslavia, in which the migrations of the Jewish population are plotted, indicating the places where they lived, starting with Roman times at the beginning of the new era until the first half of the 20th century, and also after World War II.

Symbols and figures in yellow color:

Romanoittes, Jews who lived scattered in provinces of the huge Roman Empire, started to settle at the beginning of the new era. According to archeological findings, the oldest Jewish settlements in this part of the Balkans, were established in Stobi in Macedonia, and along the Adriatic coast.

Symbols and figures in white color:

Ashkenasi Jews, Jews from central and eastern Europe, settled the former Yugoslav territory over a long period of time, from the 12th to the 20th century. Numerous groups migrated for economic reasons, but even more fled

from persecution and pogroms that they were exposed to, especially in Poland and Russia during the 18th and 19th centuries. They settled across the western Balkans, but were mostly concentrated in northern Serbia – in Vojvodina, and also in Croatia and Slovenia.

Symbols and figures in red color:

Sephardic Jews, Jews from the Iberian Peninsula, by force of the edict of the royal couple Isabel and Ferdinand and under the influence of the Inquisition, were expelled from Spain in 1492, and from Portugal in 1498. They scattered across Europe, northern Africa and the Near East. A very large number of Jews settled in Serbia, Bosnia, and Macedonia, which were at that time under the rule of the Ottoman Empire. The Ottoman rulers were benevolent towards the Sephardic Jews, perceiving them as excellent traders, craftsmen, and civilized pacifists, who can only be of benefit to any country.

Until the beginning of the World War II in 1941, the number of Jews living in former Yugoslavia was about 80,000–82,000. Of that number, about 35,000–37,000 Jews lived in Serbia, divided in Sephardic (yellow boxes with figures) and Ashkenasi Jewish communities (brown boxes). The number of Orthodox Jews was negligible, consisting only of a small number of communities in Vojvodina (dark brown boxes).

After the introductory exhibits, the museum takes us through the Jewish quarters, streets, ghettos, Jewish cemeteries, and synagogues in different towns of former Yugoslavia.

In countries under the Ottoman dominance, in Serbia, Bosnia, and Macedonia, ghettos never existed. Jews, just like the other urban population, lived in streets

called „mahala“ (city quarter, Turkish word), which were not clearly delineated from other town quarters. Ghettos, as parts of town with certain definite features (exclusively Jewish, with iron gates separating the quarter from the others) were characteristic of Croatia, including Dalmatia, and Slovenia.

The Jewish quarter in Belgrade was in Dorcol neighborhood, although Jews also lived in other parts of town. There are no documents preserved, but indirect data indicate that the Sephardic community was established in the 1520's, while the Ashkenasi community already existed at that time. There were not many Ashkenasi Jews, and they were settled mostly on the Sava river hill. It is also believed, with a great degree of certainty, that the old synagogue in Dorcol, which for a long

time served the needs of both the Sephardic and Ashkenasi Jews, was built in the first half of the 18th century, and the older and the first synagogue was built in the first half of the 17th century, later to be destroyed. The old synagogue was reconstructed several times and it existed as long as 1952, when it was finally pulled down. The Great Jewish synagogue, Beit Jisrael, was built in 1908, in another part of the same land plot in which back in 1928 when the construction began of the impressive building of the Sephardic community, which still exists today. The Sephardic synagogue was destroyed during the German bombing of Belgrade during WWII. Presently, there

is just one, Ashkenasi, synagogue in Belgrade, Sukat Shalom, built in 1925 in the then Kosmajaska Street (the part closer to the Sava downhill). This synagogue is actively used, with regular religious services.

The next along the way is the sculpture of Moses, by sculptor Slavko Bril, Moses „wakeful“ over the separate

area dedicated to the collection Judaica – a specific ethnological collection with elements of applied art, consisting of synagogue ritual objects, objects for home holiday rituals, clothes, amulets, and other original exhibits illustrating the Jewish tradition, religion and culture based on scrolls of the holy book **Torah** – the Five Books of Moses.

On the right, an opened **Torah**, with bookmarks – **jadaim** (pl. Hebr.); on the left, a closed Torah with equipment consisting of: cloth cover – **meil**, two decorations for Torah holders – **Rimonim** (pl. Hebr.), between which is a small stylized **Keter Torah** (Torah crown, Hebr.), while in front is **the Torah shield**. Behind the said exhibits is a synagogue curtain – **Parochet** (Hebr.), used to cover the holy cupboard – **Aron Hakodesh** (Hebr.), in which **Torah** and accessories are preserved when not in use. There is also a special smaller Torah shield, a menorah, a ritual horn used to announce holidays – **shofar** (Hebr.), a larger **Keter Torah**, several **Rimonim** and **Jadaim**, and two large synagogue candelabrum. These exhibits originate from Austria-Hungary, eastern Europe, Bosnia and Thessalonica, from the period 19th and 20th century.

As we continue, we move on to other selected pieces of original ritual objects from the **Judaica** collection of the JHM.

Parochet from the 18th / 19th century, in front of which are exhibited **Jadaim**, **Rimonim**, **Keter Torah** and **Torah shield**, with prayer shawls on each side – **tallit** (Hebr.) made of different materials, one of silk, one of wool. These objects originate from the countries of the Austria-Hungary, eastern Europe, and Israel;

period 19th – 20th century. In the lower part of the cupboard with exhibits is a special exhibit – the **Torah** from Livorno, 18th century.

On the left, on a vertical line are the nine-branched candelabrum – **Hanukia**, different in shape and form but all used for the same purpose: for the **Hanukkah**, the Festival of Lights, celebrating the victorious war waged by Jews against the ancient Greeks in liberating Judea in the 2nd century B.C. These ritual candelabrum originate from Austria-Hungary, Poland, the Netherlands; period 18th – 19th century.

Several objects used for **Pesach** – the High Holiday celebrating the exodus of Jews from slavery in Egypt under the leadership of Moses in 13th century B.C., their wandering through the desert and the final arrival into the land of **Canaan** (the territory of present-day Israel): different types of Pessach dishes and specially sewn covers for ritual unleavened bread – **Matsah** (Hebr.) These objects originate from Poland, Romania, and Paris; period 19th – 20th century. The use of these objects is just a small portion of the complex rituals related to celebration of Pesach.

On the left are the selected ritual objects consisting of **Megillah Esther** (The Story of Esther, Hebr.), scrolls in silver or wood, of different dimensions and with different ornaments, the reading of which is the central part of the celebration of **Purim** – the holiday celebrating Esther

The Jews lived in the Balkans continually throughout the Middle Ages, although due to uneven migration trends and settlement very little has remained as traces of their living there. However, since the 14th century, we find written evidence and sources about the Jewish population in Middle Age Serbian countries, as well as in the Dubrovnik Republic and major Dalmatian towns, such as Zadar and Split.

Copies of manuscripts from late Middle Ages and, in continuation, the beginning of the New Age presenting the destiny of a Sephardic Jewess, Gracia Mendes Nasi, who fled Portugal, via Dubrovnik, to go to Turkey.

We move along this historical corridor and arrive to the 19th century, through the Jewish commu-

nities of Serbia, Croatia, and Bosnia. Copies of parts of different publications or records maintained by Jewish communities in big and small towns, records, correspondence, lists, documents, sketches and drawings, reproductions of photographs of Jewish organizations, members of community management, rabbis, citizens, illustrating the way of life and organizations of Jewish communities during the 19th and at the beginning of the 20th century.

On the left panel is Serbia during the times of Prince Milos Obrenovic; a map of Serbia and copies of documents. In the lower corner on the right is the „Communication by the Ministry of Justice“ from the year 1884, with respect to the decision of the Berlin Congress held in 1878, whereby the Kingdom of Serbia is given independence, giving all of its citizens equal rights, irrespective of national and religious background.

The panel to the right contains reproductions of

The panel to the right contains reproductions of

old archive photographs and copies of documents relevant to the life and activities of Sephardic and Ashkenasi Jewish communities in Belgrade during the 19th century and the first half of the 20th century: The Society of Jewish Women, established in 1875, at the celebration of its 25th anniversary in the year 1900; lists of Sephardic and Ashkenasi Jews in Belgrade in the year 1856; members of the management of the Sephardic community in 1889, and community photograph after the end of the World War One in 1918; several prominent Belgrade Jews; King of Serbia Petar I Karadjordjevic laying the foundation stone for the construction of the Sephardic synagogue Beit Jisrael in 1908.

Reproductions of old archive photographs and copies of documents relevant to the life and activities of Jewish communities in different towns in Vojvodina – Novi Sad, Subotica, Ada, Zrenjanin, during the 19th and the first half of the 20th century.

In continuation reproductions of old archive photographs and copies of documents relevant to the life and activities of Jewish communities in Croatia – in Zagreb and in major Dalmatian towns, during the 19th and the first half of the 20th

century, as well as a special photo-assortments dedicated to the Jews of Sarajevo, during the 19th and the beginning of the 20th century (the panel to the right).

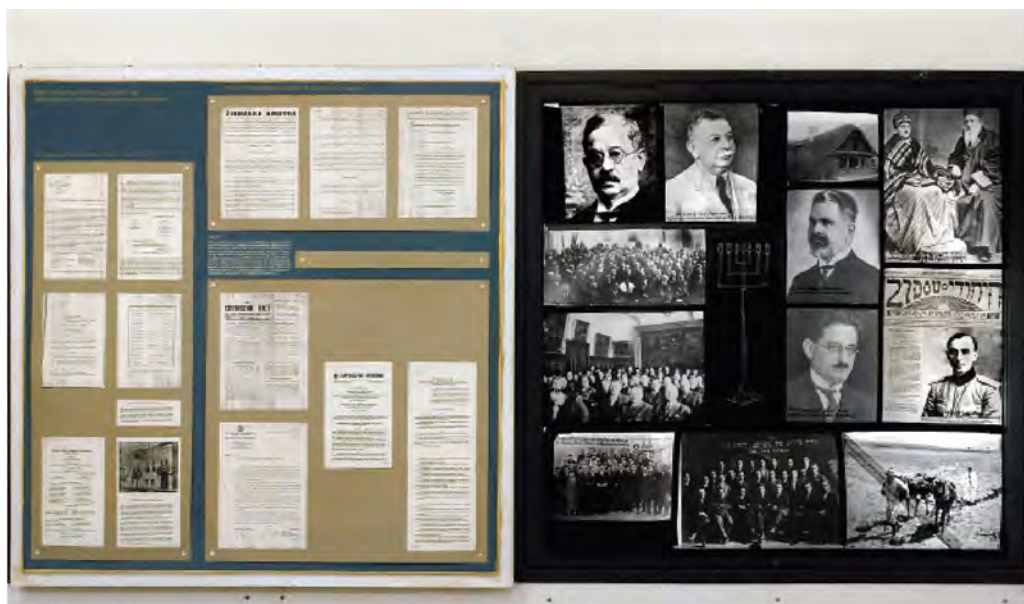
Having in mind the type of this Museum, the permanent exhibition of the Jewish Historical Museum provides the visitor with historical and ethnological information about Jews in Serbia and former Yugoslavia. Works of art – paintings and sculptures, are exhibited sporadically, and they belong to different periods and styles. The purpose of these carefully selected paintings and sculptures is not only to provide an esthetic experience but also to provide a visual contribution to the overall impressions of the historical events and the life of the Jewish community.

On the left is the self-portrait of one of the most significant Jewish painters in Serbia, Leon Koen (1859–1934); to the right are portraits of the Belgrade rabbi from the 19th century, David Mose Alkalaj, and his wife, painted by the Serbian painter Milan Jovanovic.

We now return to history and documentary exhibits.

A very significant moment in the social history of Jews in former Yugoslavia is certainly the establishment of the Federation of Jewish Religious Communities of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, in 1919. Although very complex in its structure, the Federation from the very beginning proved to be a well organized ethnic and religious organization, with clear and worthy social and cultural objectives and programs. When the Kingdom of Yugoslavia was established in 1929, a law was also adopted on the religious community of Jews in the Kingdom, and for the federation this meant additional progress and clear identification of its status. The presented copies of documents regarding the Federation of Jewish Communities from that period are only an indication of its numerous and successful activities in the areas of education, publishing, preserving the Jewish identity, and cooperation with European and international Jewish organizations.

As we continue, on the next panel, are photographs of the first President of the Federation of Jewish Religious Communities of the Kingdom of Yugoslavia, Dr Hugo Spicer (President of the Federation until 1933), the second President Dr Fridrih Pops (from 1933 to 1948), and a photograph from a session of the Federation. Along with these photographs, there are photographs dedicated to the strong Zionist movement in the Kingdom of Yugoslavia: presidents of the Zionist Council, Dr David Alkalaj and Dr Aleksandar Liht, sessions and meetings of Zionists; a letter by Milan Vesnic, a Serbian envoy to Paris, sent to Dr David Alkala, the Serbian envoy in the war mission in the USA, in 1917, in which Vesnic expresses unequivocal support to the Zionist idea and the foundation of the state of Israel. There is also a photograph of Jehuda Haj Alkalaj (1798–1878) with wife Ester; the rabbi who is perceived as the predecessor of the Zionist movement in the Kingdom.

to it is an interesting wooden sculpture by Slavko Bril „Worker”, a symbol of a socialist art style.

The social, political, art and cultural life of Jews during the first half of the 20th century (until World War two), was very strongly developed in all territories of former Yugoslavia.

Within the educational and school system, in some major towns, there were Jewish primary schools, and also pre-school institutions. Cultural-art associations and societies, such as the Serbian – Jewish Signing Society or the Sarajevo „Lira”, choirs and orchestras, were numerous and enjoyed good reputation among their audiences. Sport societies in Sarajevo gathered many young people, both young men and women engaged in sports. Of special significance in the life of young Jews were the different youth societies – workers and students ones, with their many activities and optimism. The activities of Jewish youth societies were based mostly on the Zionist ideas and the noble desire to establish the state of Israel, by peaceful means and through hard work. The most popular and the most numerous youth society in the then Kingdom of Yugoslavia was the Hasomer Hacair.

To the right, Jewish primary schools with their pupils and teachers in Sarajevo, Zagreb, Zemun, Novi Sad; Jewish pre-schools in Bitolj and Sarajevo; Estira Ruso, teacher of the Jewish primary school in Belgrade, with a reputation of great education and entrepreneurship; Jewish trade schools. To the left, the Jewish cultural and art signing societies in Belgrade, Sarajevo, Zagreb, and other towns, music bands, concerts; Jewish sports societies.

Youth workers' and students' societies, their gatherings and events, picnic and working camp activities (hahshare – training in farming and crafts as preparation for Israel and staying in moshav – youth camps).

The original flag of the most popular Jewish youth society of the Kingdom of Yugoslavia, Hasomer Ha cair, its branch in Sombor

Almost without noticing it, from joyous photographs showing Jewish youth, pre-war jazz bands, women sports Hazena teams, with ladies wearing now comic clothes, we move on to – wars. In a complex, although summarized, collection of photographs we see the participation of Jews in the Balkan wars (the wars Serbia waged against the Turks and Bulgarians for the liberation of the then southern Serbia, later Macedonia) in the period 1912 -1913, and also during the World War One,

1914–1918. The World War One was especially tragic for the Serbian people and its army, although Serbia came triumphant out of the war. It was exactly this tragic period that resulted in closer links between the Serbs and the Jews who, as citizens of Serbia, although of „the Moses' religion“ (many Jews declared themselves as „Serbs of Moses' religion“) demonstrated strong loyalty, dedication and courage. Many Jews were decorated for their contribution by medals of courage and some

also received the prize of Karadjordje's star, the most prestigious award in this category.

Serbian Jews – soldiers, officers and other participants in the Balkan wars and in the World War One, 1912 – 1918. To the left: a group photograph of Belgrade Jews near Edrine (the Second Balkan War against Bulgaria) 1913; Jewish officers on horseback, Benko Davico and Mosa Amar; six individual photographs in a series – David Amar, Isak De Majo, Mosa Pinto, Dr Isak Hercog, Hajim Davico, and Jovan Mandil. In the middle a collection of six photographs: Neti Munk, Binja Daniti, Salom Ruso, Dr Avram josif Vinaver, Dr Natan Tajtacak, and Leon Lebl. To the right: copies of photographs: a commemoration of Serbian and Jewish doctors and pharmacists participating in the wars of 1912–1918, and a monument to Jewish soldiers in the period 1912 – 1918, located in the active Jewish (Sephardic) cemetery in Belgrade.

After the end of World War One, the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes was established and in 1929 it became the Kingdom of Yugoslavia. The Kingdom strived to develop the economy and ensure peace. However, a period of peace in this part of the world was not equaled by peace elsewhere in the world. Great economic crises of the 1930's and the increase of anti-Semitism and all forms of xenophobia and chauvinism, resulted in the growth of Nazism and the Hitler coming to power in Germany in 1933. While the Nazi ideology was becoming a huge threat to the world, certain social groups in Yugoslavia, mostly workers and the educated youth, dissatisfied with the politics of the Kingdom and the manipulation

of the people, turned towards communist ideologies. The basically humane, noble and protective idea of communism attracted increasing numbers of people, among them a relatively high number of Yugoslav Jews.

The left panel shows group photographs of young Jews in the period between the two wars, who were to join the Partisan movement in 1941. Up, the youth of Hashomer Hazair in Belgrade; down: the Jewish workers' society „Matatja”.

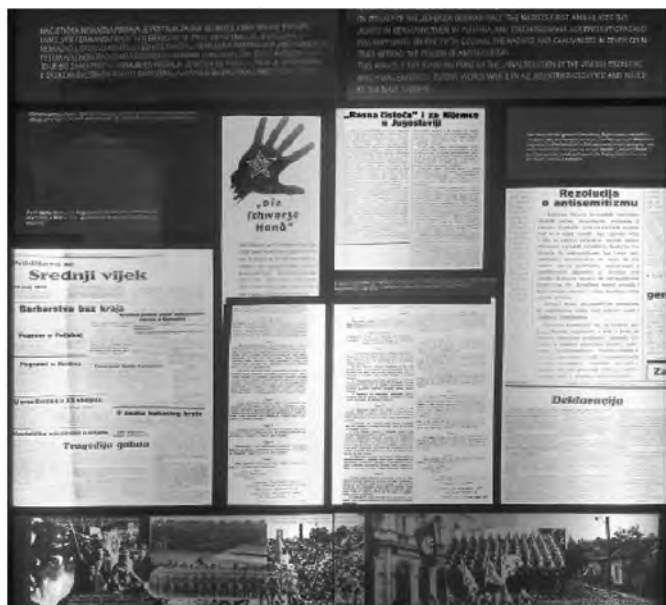

The panel to the right, Jewish intellectuals, communists, and those tries as political opponents. Mose Pijade in prison in 1934; up to the right, Haim and Leon Samokovlija, photographs for police records; down to the left: a group photograph of Jewish political prisoners; to the right, individual photographs of Pavle Bihalji and Rafael Batani; down; individual photographs of Dida De Majo, Olga Alkalaj, Magda Boskovic, Dr Adolf Singer, and a portrait drawing of Pavle Verthajm.

Next is a collection of photographs and copies of documents dedicated to Yugoslav Jews, communists and participants in the Spanish Civil War, 1936–1939.

Copies of articles and documents from the time before the World War Two. Newspaper articles of pre-war publications of the „Jew“ (“Zidov“ the Jewish newspaper printed in Zagreb) about the Hitler’s coming to power, about the persecution of Jews in Europe, the barbarian attacks against the Jewish community in a Polish town, burning of books which are a „threat to racial purity“ of the German people; two anti-Jewish decrees published in the Official gazette of the Kingdom of Yugoslavia in 1940, and the declaration of the Federation of Jewish Religious Communities of the Kingdom of Yugoslavia, published on the occasion of the anti-Jewish decrees, also from 1940.

two anti-Jewish decrees published in the Official gazette of the Kingdom of Yugoslavia in 1940, and the declaration of the Federation of Jewish Religious Communities of the Kingdom of Yugoslavia, published on the occasion of the anti-Jewish decrees, also from 1940.

The Government of the Kingdom of Yugoslavia signed the pact with the Axis powers on 25 March 1941. This resulted in the military coup and the toppling of the Government.

For Yugoslavia, World War Two started with the barbarian German bombing of Belgrade on 6 April 1941, without the war being declared. After 12 days, the Army of the Kingdom of Yugoslavia surrendered and Yugoslavia was divided between the occupying forces.

Germany established its occupation administration in Serbia, including the region of Banat, and eastern Vojvodina (Vojvodina is northern part of Serbia), and it annexed a part of Slovenia. Italy annexed and controlled another part of Slovenia, the Gorski Kotar region and Dalmatia (coastal part of Croatia) and Montenegro. Parts of Kosovo and Metohia, Macedonia and Montenegro were parts of the Italian protectorate „Great Albania“. Hungary annexed Backa (western part of Vojvodina), Baranja and Prekomurje and occupied Medjumurje (regions in Croatia). Bulgaria annexed a major part of Macedonia and parts of eastern and southern Serbia. In areas with a significant portion of German (Banat) and Albanian (Kosovo and Metohia) ethnic minorities, their political and occupying forces had actual power. In Croatia, Bosnia and Herzegovina, as well as in Srem (south-western region of Vojvodina) a Ustasha (Nazi) state was established under the name of „Independent State of Croatia / NDH“.

Among the peoples of the occupied and divided Yugoslavia, the most difficult position was that of Serbs and Slovenes, while members of ethnic and religious minorities – Jews and the Roma were almost completely destroyed.

The map of Yugoslavia with occupation zones and marks of death camps. Collection camps, concentration camps, prisons and mass murder sites.

Serbia was occupied by the Germans, who put an end to any protest by means of fierce crimes against the civilian population. Arrests, executions, hanging followed. Serbia was the only occupied country in Europe in which the Germans put in practice the rule „100 for one“ – for one killed German one hundred civilians were executed. However, the ones who were to face total extermination were the Jews. This specific, total genocide against the Jews, the Holocaust, was carried out so systematically, so pedantically, that the German military commanders, after only several months of occupation, sent a message to Berlin that Belgrade was „free

of Jews“. And truly, about 10,000 Belgrade Jews have perished, and about 85% of all the Jews living in Serbia had perished. There were German camps in Belgrade itself, as well as in other towns in Serbia, there were mass executions, mass plundering of property ... the Holocaust.

Copies of German and Ustasha anti-Jewish orders, 1941.

Copies and originals of German, Ustasha, Bulgarian, and Italian anti-Jewish orders, yellow stripes and badges and a number of Jewish ID's, all used to identify the Jewish population; up: photographs of Jews wearing yellow stripes in Zagreb; down: photographs of Jews undergoing

forced labor in Belgrade and in the region of Banat; down, right: photographs of abuse of Jews in Banat by members of the Volks-Deutscher community, many of whom cooperated with the Germans and took part in crimes committed against the Jews and others.

Examples of looting of Jewish property by the Germans and the Usthas – the destruction and pulling down of synagogues and Jewish cemeteries in Serbia (Belgrade, Novi Sad, Senta, Stari Becej), Croatia (Zagreb, Vukovar, Sisak, Osijek), Bosnia (Sarajevo). In front of the panel, the sculpture „The Inmates“ by sculptor Vesna Skopal; to the right are graphics and models of the monument to Jewish victims (the original is in Yad Vashem) by one of the most famous Jewish artists, Nandor Glid.

Up: photographs of deportation of 7,160 Macedonian Jews to the Treblinka death camp and copies of documents – the German-Bulgarian agreement on deportation of Macedonian Jews (right) and a cable of the German camp administration confirming their arrival in Treblinka (left).

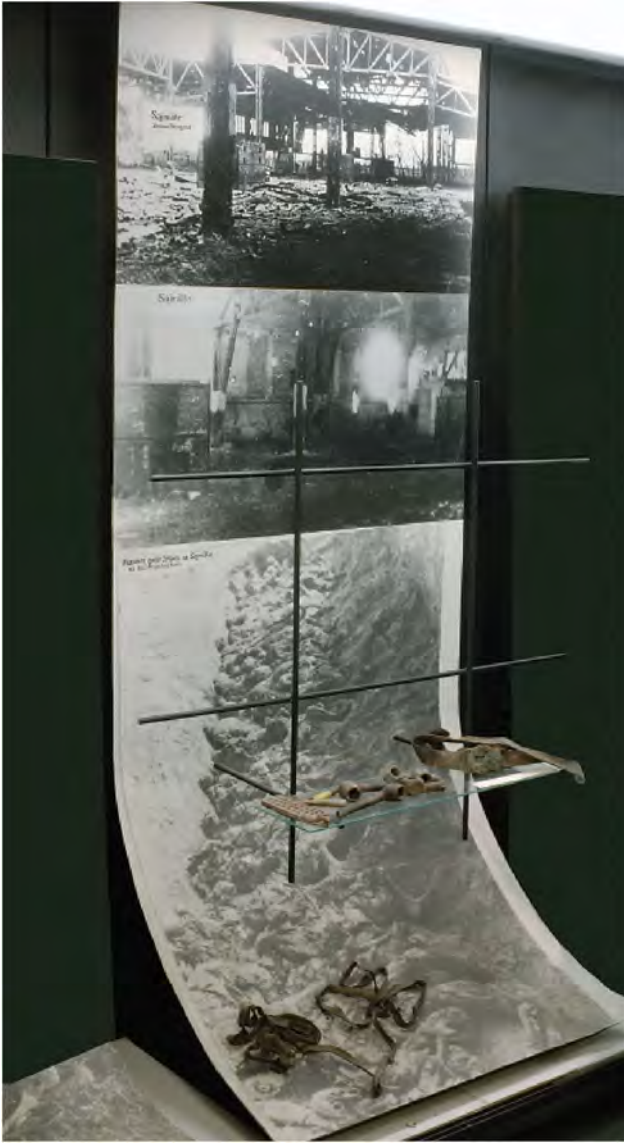

In the middle a collage of documents: fragments of different German reports regarding the situation in Belgrade, the Sajmiste concentration camp, the execution of Jews in 1941 (a transcript in the Serbian language from 1948); Ustasha ads regarding the arrests of Jews (Dubrovnik, 1941, Ustasha orders for forced migration of Serbs and Jews (Zagreb, 1941), Ustasha reports regarding the detention of Jews in camps and other anti-Jewish actions.

Down: series of photographs of German, Hungarian and Ustasha crimes – physical torture, hanging of individuals and mass hanging of hostages in Subotica, deportation to the Sajmiste death camp, search and looting, mass executions in Sabac, the scenes of the so-called „Raid“ in Novi Sad, one of the most horrible crimes by Hungarian fascists against civilians, 1942.

Next are photographs of Auschwitz, Buchenwald, and the bodily remains of victims in mass graves; original clothing of inmates, soap made of human corpses and cans with poisonous gas Cyclone B.

Photographs of the Sajmiste camp (after the bombing of Belgrade in 1944) and bodily remains of victims in mass graves. The Sajmiste camp was the biggest Nazi camp in the Balkans, intended primarily for Jewish women and children from Belgrade and Banat, while the number of men was lower. Jewish men from Belgrade and Banat were sent to the camp „Topovske supe”, from where they were transported in trucks to be executed outside Belgrade. Aside from a big number of inmates from the Sajmiste camp who dies of hunger and illnesses, Jews from the camp were executed by the use of a special purpose hermetically tight truck from Berlin -Sauer, in Serbian called „dusegupka“ in which people were suffocated while being transported from Sajmiste to the village Jajinci in the vicinity of Belgrade. In Jajinci, the bodies were unloaded and dumped into mass graves. From mid December 1941 to May 1942, the Germans in

this manner executed all Jews from the Sajmiste camp. After that time, the camp changed its purpose – it was used for the detention of primarily Serbs and partisans, from where many were deported further to other camps outside Yugoslavia.

Next of the right: photographs of the German concentration camp for Serbs and Jews in Banjica (Belgrade), from which inmates were taken outside of the city for execution.

Left: photographs and original camp postcards (in the middle) from the Ustaša camp Jasenovac in Croatia – the biggest non-German camp in Europe used for the extermination of Serbs, Jews and the Roma, as well as political opponents, within the Ustaša idea of creating an ethnically cleansed Croatia. In the complex

of the Jasenovac camp, the Usthas executed tens of thousands of people, in the most savage manner – beating them by hammers and using knives...

In front of these photographs are exhibits in form of original personal belongings of the murdered Jews from Backa, who were inmates in the Bor mines for forced labor in 1944. These belongings were found while excavating the mass grave near Crvenka, where near the end of the war the Germans performed a mass murder of those inmates.

As we continue, right: photographs of Ustasha camps in Djakovo and Sisak (children's' camp); Italian camps Rab and Feramonte; German camps Sajmiste, Belgrade, and the „Red cross“ Nis.

Left: examples of the Holocaust in Europe: the Warsaw ghetto, Majdanek, Vobelin, Dahau, Belzen, Treblinka, Nordhausen.

In front is a model made of marble of the Monument of the Jewish Victims in Bor, by sculptor Momcilo Krkovic.

A great number of Yugoslav Jews affiliated with the Communist Party which, during World War Two demonstrated an enviable level of organization in all forms of struggle against Nazism, the German occupiers and their allies and collaborators. Many Jews, communists, directly or indirectly, took part in the resistance Movement and about 4,500 of them joined the Partisans. Although partisans consisted mostly of poorly armed citizens and farmers, in relation to whom the Germans did not have any kind of war morale, they soon grew into a true army, with strong discipline and excellent capabilities, especially in guerilla warfare.

Copies of documents – different reports regarding the execution of Jews and other communists in Zagreb, Belgrade, and Sarajevo; photographs of Ruza Sulman and Sandor Frank, executed in Zrenjanin in 1941; continued: photographs of Dr Istvan Gere, Istvan Miler, Spiro Macas, Karolj Levi and Denes Levi, all hanged in Senta in 1941.

A collection of photo graphs of Jewish partisans, individuals and group scenes from World War Two.

As we continue the panel to the left: Josip Broz Tito, the Supreme Commander of the National liberation Army (later the President of the SFR Yugoslavia) and Mosa Pijade, member of the Supreme Head-Quarters (later President of the National Assembly, a much appreciated and reputable public official), photographed in 1942 in Jajce; below the Rab Battalion – founded by Jewish interns in the Italian camp on the island of Rab, after the capitulation of Italy in 1943. The battalion soon joined bigger Partisan formations.

The panel to the right: Yugoslav Jews, national heroes.

About 650 Jews, who were officers of the Yugoslav Royal Army, were arrested and deported to military camps in Germany. Although the position of Jews was much worse than that of other military prisoners, the fact that they were mem-

bers of the official army of the Kingdom of Yugoslavia made the Germans to at least partially respect the Geneva Convention. Although their life was always in danger and hanging by a thread for the smallest act (some were killed or dies under different circumstances), most Yugoslav Jewish

prisoners still managed to return and be part of the general reconstruction of the devastated country.

A group photograph of Jews, military prisoners in Osnabruck, Of-lag VI C, 1942; a photograph of Tenja Kozinski from Belgrade, who was killed in 1944 in the military camp due to anti-Nazi activism.

After the end of World War Two and the liberation of the whole country, the Jewish community or precisely the Federation of Jewish Communities of Yugoslavia began to revive. It is estimated that in the former Yugoslavia 82% of the total Jewish population had perished during the Holocaust. Whole families had perished, even whole Jewish communities, meaning that of the total of 82,000 Jews which was the number in the former Yugoslavia before the beginning of World War Two (including Jewish refugees from a

prisoners still managed to return and be part of the general reconstruction of the devastated country.

number of European countries), about 67,000 had been killed. Irrespective of this tragic balance, the Federation of Jewish Communities of Yugoslavia consolidated itself once again and gathered together the surviving Jewish communities. Life went on ...

A photograph of the building of the federation of Jewish Communities of Serbia in Zmaj Jovina Street (in 1948 the federation moved to the building of the Jewish Community of Belgrade in Kralja Petra Street 71c); a group photograph with Dr Fridrih Pops, who was President of the federation from 1933 to 1948; photographs of different social institutions of the Federation in charge of assisting those in need; the development and restoration of different activities (members of the so-called Autonomous Aid Board, the rehabilitation of the remaining Ashkenasi synagogue in Belgrade and religious services, sessions, Monument to Jewish victims in the Sephardic cemetery by architect Bogdan Bogdanovic, from 1952); photographs of Aliyas of Yugoslav Jews to Israel, in the period 1948–1952; Presidents of the Federation, Dr Albert Vajs, 1948–1964, and Dr Lavoslav Kadelburg, 1965–1991.

Museum Collections and the Archives

The Jewish Historical Museum in Belgrade consists of two basic units: museum collections and archives.

Museum collections:

ART – PAINTING COLLECTION – paintings, drawings and sculptures.

Time and territorial framework: 19 – 20 century – former Yugoslavia, Europe, the USA, Israel.

CULTURAL – HISTORICAL COLLECTION

– Collection of medals, badges, plaques and flags.

Time and territorial framework – 20 century – former Yugoslavia, Europe, Israel.

– Collection of rare and valuable books,

Torahs, Hagada, prayer books, manuscripts, notebooks, religious books.

Time and territorial framework – 18–20 century – Belgrade, former Yugoslavia, Europe.

HISTORICAL COLLECTION – The Holocaust collection

– Artifacts from camps, personal belongings of victims, found in mass graves during excavations and yellow strips and badges used to identify the Jewish population.

– Partisan military equipment and weapons.

Time and territorial framework – 20 century – former Yugoslavia, Germany.

ARCHAEOLOGICAL COLLECTION

– Artifacts, tombstones, plates from facades of synagogues.

Time and territorial framework – 6 and 7 century BC, Egypt, Palestine, Iraq; 17–20 century, Serbia.

JUDAICA COLLECTION – us a highly specific ethnological collection with elements of applied arts, including: synagogue ritual objects, household and personal objects and amulets, marriage contracts – ketubah, clothes and jewelry. A separate group within the collection consists of objects that were used in Jewish families and had a practical, daily significance, and at the same time were a part of the tradition.

Time and territorial framework – 17–20 century – Serbia, former Yugoslavia, Europe, Israel, North Africa.

The Archives of the Jewish Historical Museum:

The Jewish Historical Museum has a relatively rich archives consisting of about 1000 meters in length of material. The archives include material related to the life and work of the Federation and individual communities of former Yugoslavia from the time before the World War two, Jewish pre-war press, materials related to anti-Semitism and the Holocaust, and a wealth of materials related to the Federation and Jewish communities in the period since 1945, as well as chemeroteca. Apart from documentation and photo-documentation, the archives include two data bases – of victims of the Holocaust from the whole territory of former Yugoslavia and the Jewish registry books of Belgrade.

Having in its possession this kind of archives implies that the Jewish Historical Museum has an ongoing and very dynamic cooperation with numerous researchers of different professional profiles, nationally and internationally. The Museum also cooperates with national and international museums and provides different forms of information, exchanges publication and photographs, participates in exhibitions organized and staged by other museums, and in some cases copies of exhibits owned by our Museum are exhibited in standings exhibitions in international museums, (Memorial Holocaust Museum in Washington, Memorial to the Murdered Jews of Europe in Berlin, etc.).

One of the key tasks within the archive activities in the Museum since 1998 was intensive search and collection of data and verification of data concerning Jews victims of the Holocaust. Based on these data, many of the Holocaust survivors exercised their right to compensation from Germany (through the Claims Conference).

Exhibitions of the Jewish Historical Museum

The Jewish Historical Museum has staged numerous thematically diversified exhibitions, of artistic and scholarly nature. It is interesting to note from the number of exhibition that a relatively small museum, such as the Jewish Historical Museum has staged even two exhibitions annually, with intermittent exhibitions outside Belgrade. To illustrate the topics covered by our exhibitions we will state here only about 20 titles of exhibitions from different time periods:

- **Exhibitions of graphics by Radovan HirsI**, 1971. Belgrade;
- **Art processing of metals for Jewish holidays and rituals**, 1974. Belgrade;
- **The Baruh family – family of revolutionaries**, 1976. Pozarevac, Nis;
- **Embroidered textiles from Jewish collections in Yugoslavia**, 1978. Belgrade;
- **Jewish press in Yugoslavia until 1941**, 1982. Belgrade;
- **Holiday traditions among Yugoslav Jews**, 1986. Belgrade;
- **Jews in the territory of Yugoslavia** (in cooperation with the Museum in Zagreb), held in 1988 in Zagreb, in 1989 in Belgrade, and in 1990 in New York (USA) and in Toronto, Canada
- Two simultaneous exhibitions:
Sephardic literature, publications and writing in Yugoslavia,
and
The Jews of Bitolj in photographs by Milton Manaki,
Staged on the occasion of the big event Sepharad 92 in the Cultural Centre of Belgrade in 1992.
- **The Rab camp**, on the occasion of the 50th
anniversary of capitulation of Italy and the liberation of the camp, 1993. Belgrade;

- **The laces of my aunt Erna**, exhibition of paintings by Mirjana Dragic – Lehner, academic painter, 1993. Belgrade;
- **Geca Kon – bookshop keeper and publisher**, 1994. Belgrade;
- **Jewish youth societies in Yugoslavia 1919–1941**, 1995. Belgrade;
- **Jews of Dorcol – The story of our neighbors who are no more**, staged in Rex, Belgrade, 1997, and had a visiting exhibition in Erfurt, Germany, 1998.;
- **Jewish Customs – The Life Cycle** – staged in the Castle of Princess Ljubica, Belgrade, 1998, on the occasion of 50 years of the Jewish Historical Museum;
- **Kladovo – Transport, a European story**, Kladovo – Belgrade – Kragujevac, 2002–2003, the exhibition was staged within the international event Kladovo – Transport in 2002, organized by the Museum.
- **From prisoner camps**, exhibition of drawings and aquarelle paintings by Mose Mevorah and Rajko Levi; staged in the Multi-Cultural Centre in Belgrade in 2003, on the occasion of the European Days of Jewish Culture.

Embroidered textiles (detail)

Jews of Dorcol – The story (detail)

Jewish Customs – The Life Cycle (detail)

- **Sephardic Heritage in the Balkans**, exhibition staged within the event Esperansa 2004, in the Cervantes Institute, Belgrade, 2004.
- **Documents of Philatelica Judaica I**, Belgrade, 2006.
- A series of three art exhibitions – **Albert Alkalaj, Dida Demajo, Bora Baruh and Rajko Levi**, in the Cervantes Institute, 2006–2007.

- **Hagada - from illustration to illumination**, the Faculty of Philology, University of Belgrade, Belgrade 2008.
- *Documents of Philatelica Judaica II*, Belgrade 2008.
- **The Federation of Jewish Communities 1919–2009, from the times of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes to the Republic of Serbia**, center for Culture Municipality Stari Grad, Belgrade 2010.

The Federation of Jewish Communities 1919–2009 (detail)

Jerusalem, the Holy City... In the Eyes of a Tourist, an exhibition of art photography by Milomir Bošković, Art Center Gallery, Belgrade Jewish Community building; the exhibition was included in the Museum's program during the Museum Night and was staged in the Zrenjanin Historical Archive, Belgrade-Zrenjanin, May-September 2011.

Jerusalem, the Holy City... In the Eyes of a Tourist (details)

The Synagogue, an exhibition of works by painter and ceramicist Dušica Br-guljan, Art Center Gallery, Belgrade Jewish Community building, on the occasion of the European Heritage Day, Belgrade 2011.

The Musicians, an exhibition of paintings by Jozef Baruhović, Art Center Gallery, Belgrade Jewish Community building, on the occasion of the European Heritage Day, Belgrade 2012.

The Musicians

The Astronaut, an exhibition of works by painter Radovan Hiršl, Jewish Historical Museum, also included in the program for the Museum Night, Belgrade 2012.

Synagogue Ritual Objects – From collections of the Jewish Historical Museum, Jewish Historical Museum, on the occasion of the European Heritage Day, Belgrade 2013.

Synagogue Ritual Objects

Serbian Jews in World War One, Jewish Historical Museum, on the occasion of the 100th anniversary of the First World War, Belgrade 2014. The exhibition travelled to the Regional Historical Archive in Šabac; Gallery of the Library of Vladimirci; Osečina Museum / National Museum in Valjevo; Cultural center in Lajkovac; Library gallery in Lazarevac; Cultural Center Čukarica in Belgrade; Cultural Center of the City of Valjevo, Cultural Center of the City of Mionica: Memorial Gallery “The Battle of Drina” in Banja Koviljača, the city of Loznica; The Joksimović Family House gallery of the National Museum in Užice; The Gallery of the National Museum in Zrenjanin, etc, 2014 – 2018.

Serbian Jews in World War One

Jews of Serbia – Officers of the Royal Yugoslav Army, Jewish Historical Museum, Belgrade, 2015.

Jews of Serbia – Officers of the Royal Yugoslav Army

Officers of the Yugoslav Royal Army – Portraits from 1941 German POW Camps - drawings by Moša Mevorah, Jewish Historical Museum, on the occasion of the manifestation Museums of Serbia – 10 Days from 10 am to 10 pm, Belgrade 2015.

A Very Lovely Exhibition!

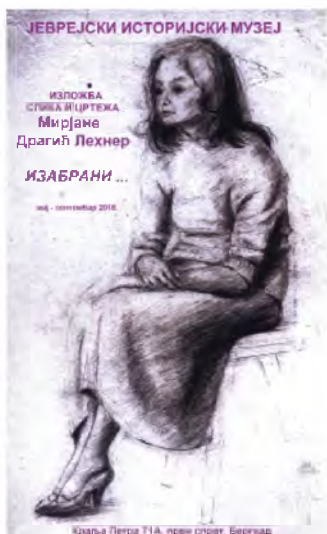
A Very Lovely Exhibition! Exhibition of works by members of the „Sergej Jovanović” artists’ association, Gallery of the Belgrade Jewish Community, organized by the Museum on the occasion of the manifestation “Museums of Serbia – 10 Days from 10 am to 10 pm”, Belgrade 2016.

“Sergej Jovanović” artists’ association

Matilda Is Not Here, exhibition of works by artist Gabriela Nikolić, Jewish Historical Museum, on the occasion of the Museum Night, Belgrade 2016.

The Chosen Ones..., exhibition of paintings by Mirjana Dragić Lehner, Jewish Historical Museum, on the occasion of the manifestation Museums of Serbia – 10 Days from 10 am to 10 pm, and as part of the special program of the Museum Night, Belgrade 2018.

The Chosen Ones... (detail) opening of the exhibition, painter is first on the right (detail)

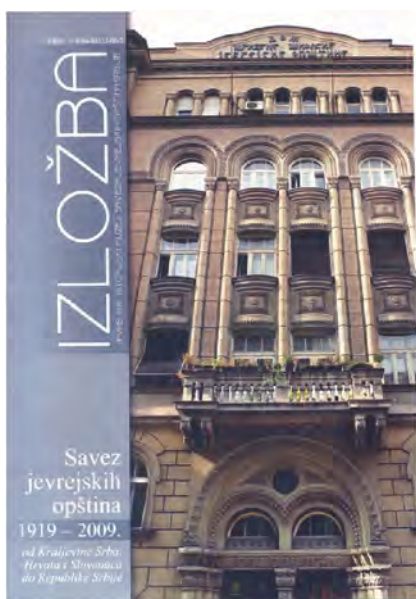
The publishing activity of the Jewish Historical Museum

Since the year 1971 the Museum has been publishing the **Compendium of the Jewish Historical Museum**. The Compendium is a periodical publication and consists of technical and scientific articles and archive materials relevant to the history of Jews in the Balkans, as well as thematically relevant memoirs. To date, a total of ten volumes of the JEWISH STUDIES of the Jewish Historical Museum have been published. The first 6 publications were dedicated to specific themes: Jews of Dubrovnik (Volume 1, 1971), The Participation of Jews in the National Liberation War (Volumes 23, 1973-1975), Jews of Yugoslavia (Volume 4, 1979), Jews of Subotica (Volume 5, 1987), and Jews of Belgrade (Volume 6, 1992). The editorial policy for the ensuing volumes of the JEWISH STUDIES was more liberal, resulting in Vol. 7 (1997), Vol. 8 (2003), Vol. 9 (2009) and Vol. 10 (2015) containing articles about a variety of topics – the approach that will be adhered to in future.

Along with study exhibitions (exhibitions of textiles, books, newspapers, holiday traditions, lifecycle traditions, youth societies, documentary materials, etc.) catalogues, monographies with catalogues and CDs, 2 so far, were also published. The most impressive publications of the Museum – monographies with catalogues accompanying the exhibitions with the same title are the following:

- **Embroidered textiles from Jewish collections in Yugoslavia**, 1978. Belgrade;
- **Jewish press in Yugoslavia until 1941**, 1982. Belgrade;
- **Holiday traditions among Yugoslav Jews**, 1986. Belgrade;
- **Geca Kon – bookshop keeper and publisher**, 1994. Belgrade;
- **Jewish youth societies in Yugoslavia 1919–1941**, 1995, Belgrade, bilingual publication in Serbian and English;
- **Jews of Dorcol – The story of our neighbors who are no more**, 1997. Belgrade, 1997, publication in three languages, Serbian-English-German;
- **Jewish Customs – The Life Cycle – Jewish traditions**, 1998 Belgrade and in 1999 a CD under the same title, bilingual publication, Serbian-English;
- **Documents of Philatelica Judaica II**, 2008. Belgrade, bilingual publication, Serbian-English. For this publication, the Jewish Historical Museum won the bronze medal at the International Philatelic exhibition in Montenegro in 2009, in the category of philatelist literature.
- **The Federation of Jewish Communities 1919–2009, from the times of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes to the Republic of Serbia**, 2010, Belgrade

The Federation of Jewish Communities 1919–2009

- **Jerusalem, the Holy City... In the Eyes of a Tourist**, 2011, Belgrade, Serbian edition
- **Synagogue**, 2011, Belgrade, Serbian edition
- **Musicians**, 2012, Belgrade, Serbian edition

Izložba slika
Jozefa Baruhovića

MUZIČARI

Galerija Jevrejske opštine Beograd
10 - 30. septembar 2012.

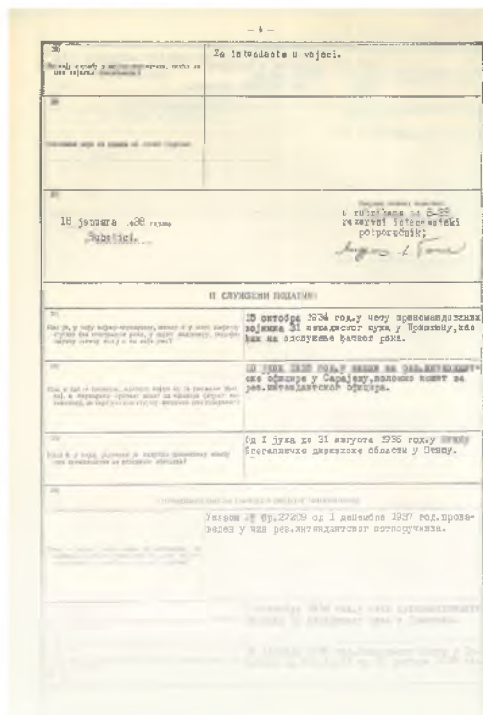
- **Jewish Customs – the Life Cycle**, 2013, Belgrade; second, bilingual edition (Serbian-English);

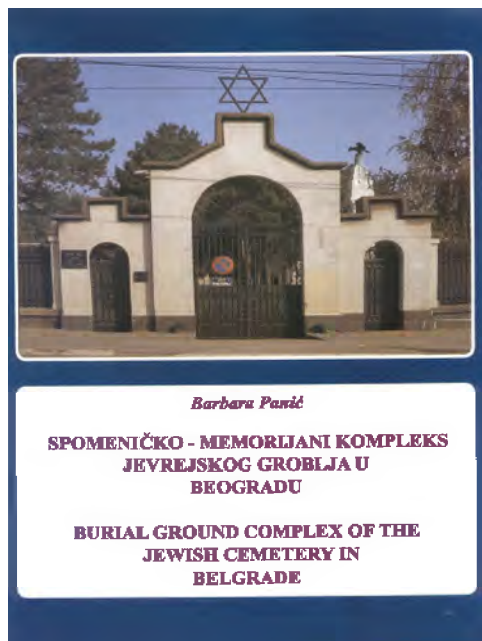
- **Synagogue Ritual Objects – from the collections of the Jewish Historical Museum**, 2013, Belgrade, bilingual edition (Serbian-English);
- **Serbian Jews in World War One**, three editions: 2014, 2015 and 2018, Belgrade, bilingual editions (Serbian-English)

- Jews of Serbia – Officers of the Royal Yugoslav Army, 2015, Belgrade, bilingual edition (Serbian-English)

In terms of special publications we shall mention here the Catalogue and Compendium of discussions presented at the scientific conference **The Menorahs from Celarevo**, Belgrade 1980–1983; publications on the topic of the culture of Sephardic Jews including **Sephardic Jews in South-Slavic countries**, Belgrade 1992, bilingual publication, Serbian-English, and the books **Proverbs and Sayings of Sephardic Jews from Bosnia and Herzegovina**, Belgrade 1976, and the book **Proverbs, Sayings, and Short-Stories of Sephardic Jews from Macedonia**, Belgrade 1978, both these books are published in three languages, Serbia-English-Ladino. Four years after **Kladovo Transport**, the extensive and rather complex manifestation which the Museum organized in 2002, the proceedings of the round table dedicated to the Kladovo Transport were published, Belgrade 2006, in Serbian and English. The Museum's special editions include the first edition of a luxuriously decorated bilingual (Serbian-English) monograph with a guide to the exhibits in the permanent collection titled **The Jewish Historical Museum in Belgrade**, Belgrade, 2010. At present, the Museum's most recent special edition is the illustrated bilingual (Serbian-English) monograph **Burial Ground Complex of the Jewish Cemetery in Belgrade**, Belgrade 2018

The Museum is also the publisher of the edition of special significance titles **We Have Survived... Jews about the Holocaust**, collections of authentic testimonies of Jews of former Yugoslavia on how they managed to survive the Holocaust. The editorial board of these publications has been working actively, on pro-bono basis, since 1999. Also, the Museum has published books **We Survived... Yugoslav Jews about the Holocaust**. Five books in the Serbian language have been published, of which the first three volumes were translated into English and printed in

2005, 2006 and 2009. The fourth volume has been translated but not printed due to the lack of funds, while the translation and printing of the fifth volume have, for the time being, been suspended. The main sponsor for this edition was Haim – Mile Pinkas from Carakas.

In the modern world of high technology, the website is one of the forms of publishing activity of the Museum. To visit the Jewish Historical Museum's useful, informative and very interesting web site, please go to: www.jimbeograd.org

Special activities and events organized by the Jewish Historical Museum

Since the Jewish Historical Museum is „unique“ among the museums in Serbia, it has numerous regular, daily activities. The Jewish Historical Museum provides all information related to the history, traditions and the culture of the Jewish population in the Balkans, and maintains contact with people of different professions, from scientists to amateurs, secondary school pupils to theatre costume designers, journalists, and others. This includes also citizens of Belgrade as well as people from other continents. However, apart from its daily activities, exhibitions and its publishing activity, we should mention some special activities and events that the Jewish Historical Museum has organized or co-organized.

One of the most noble, multi-annual, special activities of the Museum is activities related to the Righteous among the Nations. When diplomatic relations between Yugoslavia and Israel were discontinued in 1967, it was necessary to change the procedure whereby these Charters were handed by the Ambassador of Israel. As the Israeli Embassy in Belgrade was closed, all activities related to providing information, receipt and forwarding of proposals for the Righteous, contacts and cooperation with the Yad Vashem, and finally, the ceremony itself, were taken over by the Federation of Jewish Communities of Yugoslavia, and since 1989, this was officially the obligation of the Jewish Historical Museum. Most cases were solved in this manner although from time to time we heard about individual Righteous who, thanks to the Jews whom they saved, went to Israel and received their tribute on the spot. This possibility, in form of an organized trip, was provided in 1990-1991, for the Righteous among the Nations from the whole territory of former Yugoslavia. The journey was funded by the Jewish benefactor, Mr. Harvey Sarnet, and the trip was organized by the federation via the Museum. This cooperation which lasted for several months was excellent and it resulted in a seven-day visit by a group of the Righteous among the Nations in April 1991 to Israel with all the respect that such people deserve.

Several months after that time, the disintegration of former Yugoslavia began, and with it a key change in the organization of the Federation of Jewish Communi-

ties. Still, the activities regarding the Righteous among the Nations were not finalized, but were only divided according to territorial competences.

Although under such circumstances the rules of procedure for the award of the Righteous among the Nations, we can conclude that the Federation of Jewish Communities of Yugoslavia (subsequently of Serbia), together with its Jewish Historical Museum, organized very ceremonious and excellent events for the award of medals and certificates to the Righteous among the Nations from our country. The medals and certificates are made by the Yad Vashem and sent to Belgrade and handed to the Righteous among the Nations by the President of the Federation. In terms of care in preparations, organization, the number of invitees and the tone of the ceremony, these events were in no way less ceremonious than those organized by embassies.

Finally, in 1997, the Embassy of Israel to Belgrade was re-opened, and the tasks related to the organization and handing of medals to the Righteous among the Nations was taken over by the Embassy.

In 1492 Jews were expelled from the Iberian Peninsula. Many Sephardic Jews settled in Serbia and Belgrade. Five centuries later, in 1992 in Belgrade, our Museum with the support of our friends and associates, among them Simha Kabiljo Sutic, a historian of literature, organized an event lasting for a number of days, titled **Sefarad 92**. The Sephardic „path of tears“ was marked in a memorable manner: a ceremonious academy including a concert of Sephardic music was held at the concert hall Kolarac; two exhibitions were staged in the Cultural Centre of Belgrade attracting great media and public interest – **Sephardic literature, publishing and writing in Yugoslavia**, by author Milica Mihailovic, and **Jews of Bitolj in photographs by Milton Manaki**, by author Vojislava Radovanovic; a scientific gathering was organized on the topic of Sephardic history, literature, and culture and, the publications included the catalogue accompanied with bilingual Serbian-English publication *Sephardic Jews in Yugoslav Countries*, which still serves the purpose of professional reference book.

Still, the biggest and the most complex among the events organized by the Jewish Historical Museum so far was **Kladovo – Transport**, commemorating the tragedy of Jewish refugees from European countries, in the period from 1939 until their destruction in 1942. A group consisting of more than a thousand Jews from Austria attempted, travelling down the Danube River through Yugoslavia, to arrive to the Black Sea, planning to go via Turkey to Israel (Palestine). The plan failed, and it is sufficient to say that the group could not pass our borders and stayed on the frozen Danube near Kladovo. The situation became increasingly complex until the time when Germany occupied Serbia and there followed a general genocide against the Jewish population. Only a group of children from the Transport survived and this group, after a series of terrible events, finally arrived to present day Israel.

The idea for the execution of this ambitious project which was successfully implemented in October 2002, came from Aleksandar Fredi Masic, another friend of our Museum. The preparations lasted for several months, and the Mu-

seum managed to establish contacts with a group of survivors of the Transport and organized for them to visit and a seven day stay in Belgrade. Most of the „children“ from the Transport live in Israel, and it was from there that they arrived for this event, except one family who came from Austria. They all brought with them their children, grandchildren, close relatives. A ceremony welcome was organized for them in the building of the Jewish Community of Belgrade. Over the week of their stay in Belgrade, Kladovo, and Sabac commemorations were organized and held for victims of the Transport, and in Kladovo a monument to victims was inaugurated, designed by architect Mimi Bihalji – Vuckovic. Two exhibitions were staged: the exhibition by our museum titled **Kladovo – Transport, a European Story**, first staged in the Cultural Centre of Kladovo, later in Belgrade and Kragujevac, at request, and it was organized for the Jewish Museum from Vienna with the exhibition **Kladovo – Escape to Palestine**, which was ceremoniously opened in the National Museum in Belgrade. Another significant event was the international round table on the topic of the Kladovo Transport, with the participation of 15 historians from Serbia, Austria, Germany, Israel, Croatia and the USA. The round table attracted great media interest. The whole event was accompanied by relevant publications, a CD was developed, and shortly after the event a bilingual Compendium of works (Serbian-English) of works and discussions from the round table was published.

This significant event was organized by the Jewish Historical Museum under the auspices of the federation of Jewish Communities of Serbia, and support for it was provided by the Embassies of Austria and Germany, the National Fund for Victims of National-Socialism, the Municipality Kladovo, the National museum Belgrade, the National museum Sabac, Yugoslav Cinema Institute, and the Ministry of Culture of the Republic of Serbia.

Activities of a very different kind, which the Museum has undertaken over time and which, bearing in mind its limited capacity and the size of its staff, attracted a disproportionately large audience and media interest, speak of its versatility and resourcefulness.

Throughout 2010, the expert team of the Jewish Historical Museum, in cooperation with JORAK, a creative, volunteer, non-profit production of high-quality documentaries dealing with a variety of Jewish topics, made a movie about the Museum, its exhibitions and publishing work, and day-to-day life. The movie „featured“ all three Museum experts (who also make the Museum’s entire staff): Vojislava Radovanović, ethnologist, museum advisor and director; Barbara Panić, art historian and curator; and Branka Džidić, philologist and Museum archivist. The JORAK crew consisted of Mento Mentović, screenwriter; Jovan Raković, camera man, sound and movie editor (all in one!) and Zoran Pantelić, narrator. The gala premiere of the movie and the promotion of the first edition of photography monograph with the same title, „The Jewish Historical Museum in Belgrade“, took place on January 19, 2011 in the Art Center Gallery, then located on the ground floor of the Belgrade Jewish Community building. The book promotion and the movie pre-

miere received a big round of applause from a packed audience of guests, visitors, colleagues and friends...

Shortly after this extraordinary and joyful event, on January 27, 2011 on the occasion of the Holocaust Remembrance Day, the Art Center and Museum hosted a lecture by Nenad Antonijević, then senior curator and now PhD in history at the Museum of the Victims of Genocide, about the Holocaust in Kosovo. The lecture was followed by a documentary about the Kosovo Jews 1941 / 1945, by author Goran Babić, famous Serbian / Jewish literate, featuring the late Nisim Navonović, a Jew from the town of Priština, Kosovo, and a distinguished member of the Belgrade Jewish Community.

A no less dynamic and interesting event ensued on June 2011, when the Museum organized the promotion of a book by Drago Njegovan, PhD, advisor at the Museum of Vojvodina, titled „The Crimes of the Fascists and Their Collaborators Against the Jews in Occupied Vojvodina“, again at the Art Center. The event was well attended.

In 2011, the Museum received more media coverage than in previous years. On August 19, a TV Studio B crew made a virtual tour of the Museum, showing parts of the permanent collection and interviewing its director Vojislava Radovanović. The item was premiered in prime time in the 7 pm news on September 11, rerun on Studio B over the next several months at various times during the day and rebroadcast on TV B92 (today TV 02) and Avala TV (now defunct).

Three more stories were produced in September 2011: RED PRODUCTION, an independent production company, in association with the Belgrade Philharmonic, interviewed Vojislava Radovanović and curator Barbara Panić, in the Museum, about the customs, meaning and importance of the Jewish New Year – *Rosh Hashanah*. The filmed material was broadcast on RTS 2 (the national broadcaster's second channel) immediately after the live performance of the Belgrade Philharmonic Orchestra at the Kolarac concert hall, dedicated to Rosh Hashanah. In addition, V. Radovanović was interviewed for BLIC, a high-circulation daily with national coverage, which did a story about the Museum, and B. Panić gave an interview for the morning program on RTS 1 (national broadcaster's flagship channel) on the occasion of the exhibition of paintings titled *The SYNAGOGUE*.

In 2012, the Museum took part in three fruitful joint ventures – with Živana Vojinović and Stevan Marinković, both journalists from the town of Šabac; Aleksandar Diklić, the author of the famed documentary series *BELGRADE, THE ETERNAL CITY* (bought by RTS and broadcast for several seasons on channel one), and Prof. Nikola Šuica of the Fine Arts Faculty of the University of Belgrade, with whom the Museum produced a special video presentation *THE BELGRADE PURIM*– resulting in very successful gatherings in 2012 and 2013.

First, in October 2012 the Museum organized a gala premiere of the feature/documentary *THE JEWS OF ŠABAC* in the gallery of the Belgrade Jewish Community - screenplay by Živana Vojinović, and directed by Stevan Marinković. The movie

presented an impressive number of data gathered from all available archival and memorial sources. A stream of interviews, statements, accounts, video recordings and directed scenes, the movie offers an account of the history of the Šabac Jews since the 16th century until 1992, when the last remaining Jewish family left the town and moved to Israel.

Mr. Marinkovic (first on the right) and Ms. Vojinovic (in the middle)

*Premiere of the documentary
THE JEWS OF ŠABAC*

In January 2013 at the Gallery of the Belgrade Jewish Community, with an exclusive permission of the RTS, the Museum sponsored the screening of an extraordinary documentary titled *THE DUSK OF THE GODS* pertaining to the already mentioned series authored by Aleksandar Diklić.

*premiere of the documentary
THE DUSK OF THE GODS*

*Mr. Diklic with Ms. Radovanovic,
the Museum director*

Already in February 2013, *THE BELGRADE PURIM* and the lecture by Prof. Šuca were staged at the big hall of the Belgrade Jewish Community.

prof. Nikola Šuica

Video projection of the BELGRADE PURIM

The event included the promotion of an outstanding catalogue „The Belgrade Purim – a Photographic Memorial“, by Prof. Šuica.

The Purim Ball just before the German occupation of Serbia (the JHM archive photo)

All three cultural events were excellently attended; the halls were packed and the movies and their authors, as well as our Museum, received loud applause.

Another inspiring cooperation took place in April and May 2013 between our Museum, RTS and the Belgrade elementary school „Braća Baruh“, named after the famous Baruh brothers – the Second World War Serbian and Jewish heroes. The students were filmed for the educational TV program (RTS 2) while visiting the Museum and chatting with the staff.

RTS was not the only media outlet which showed interest in covering the Museum's activities. Throughout 2013, all three employees of the Museum gave interviews to other media – Radio Studio B, TANJUG agency, KURIR daily, and the Frankfurt News (Serbian diaspora) about the ethnographic exhibition *SYNAGOGUE RITUAL OBJECTS* (author: Vojislava Radovanović); BLIC daily, ALO daily and KURIR daily ran stories about the Jewish cultural heritage, as well as the historical role of Dr. David Albala.

The cooperation with the ZONGO CINEMA, an independent production company from Paris owned by Michel Ionasku, deserves special attention. Together with the Museum and other relevant scientific and specialized institutions in Belgrade, his crew made a documentary about the German concentration and death camp at the site of the former Belgrade Fairgrounds (known as the “Sajmiste” camp), the occupation of Serbia in 1941, War developments, crimes and the undisputable genocide against our population in the period 1941-1945. The Museum received a copy of this finely produced movie from Mr. Ionascu a few years ago.

When talking about the Museum's most important activities and manifestations, the year 2014 was particularly busy and creative for several reasons. Firstly, the Museum made a significant contribution to the marking of the 100th anniversary of the beginning of the First World War in Serbia by staging an excellent exhibition and publishing an excellent monograph with catalogue titled *SERBIAN JEWS IN WORLD WAR ONE*, and by reprinting the now rare *COMMEMORATIVE VOLUME OF SERBIAN JEWS KILLED AND DIED IN THE BALKAN AND THE FIRST WORLD WAR, 1912–1918*, Belgrade 1927 (the high-quality reprint used the photocopy of the original edition kept in the Museum, given the unavailability of the original). In addition to this, the Museum also organized several lectures.

Upon the initiative of David Salom, a friend of the Museum, we sponsored the promotion of the second edition of *JEWISH CUSTOMS - THE LIFE CYCLE*, a volume about the traditional Jewish religious beliefs and customs regarding birth, marriage and death, one of its kind in the Serbian language.

The promotion was rather unorthodox. Without much scripted preparation, it relied on the imagination and improvisation skills of its participants. A combination of expert commentary about the content of the book and the exhibition which prompted its original edition, recollections of the various ups and downs accompanying its making and the details familiarizing the audience with the various facets of the museology work – all contributed to the promotion being at once a competently run and rather spontaneous event. The four participants included Davor Salom, the host, Aleksandar Gaon, professor of literature and journalist, as a special guest, Vojislava Radovanović, the author of the book and the exhibition, one of the largest in the Museum's history, (*The Life Cycle – Jewish Customs*, Belgrade 1998), and Milica Mihailović, co-author of the book and the Museum's long-standing former director and curator.

Apart from music, the promotion also included a video showing the exhibition props and exhibits – all this in the packed, relatively small hall on the second floor of the Belgrade Jewish Community building, which we unwisely chose for the event due to its quaintness, not expecting such a big turnout (15 years after the exhibition and the first edition of the book)... We were even a bit glad to see people standing as there were not enough seats for all who wanted to attend (this is not a mean statement, just honest and meant as a compliment).

Of importance to the work and positioning of the Jewish Historical Museum as a public cultural institution was the ceremony held at the Belgrade City Hall in January 2014, when the director of the Museum received a thank-you certificate from the Tourist Organization of Belgrade „... for significant contribution to the development of the Belgrade tourism industry”. The certificate took into account the Museum’s participation, over a number of years, in the city’s major events, including the European Heritage Days and the Museum Night.

As far as the Museum Night is concerned, 2014 saw a significant novelty. The National Museum in Belgrade, the Natural History Museum and the Jewish Historical Museum, with the support of many other museums countrywide, established “The Museums of Serbia – 10 Days from 10 am to 10 pm”. At the press conference featuring the directors of the three founding museums, this new manifestation was presented as resulting from the need and intention to invite the country’s museums to, in line with their preferences and possibilities, participate in a joint, professional but also entertaining and versatile event which will take place in May every year, coinciding with the International Museum Day and the Museum Night.

All along, the Jewish Historical Museum maintained cooperation with the media – RTS (channel 1 and 2), TANJUG Agency and Radio Stara Pazova.

The following year was marked by the countrywide tour of the exhibition *SERBIAN JEWS IN WORLD WAR ONE*, along with a series of lectures. The Museum had a regular cooperation with the RTS (channel 1 and 2 - “Serbia’s Religious Mosaic”, “The Citizen” and “Culture News Bulletin”), as well as other media, including Lazarevac Regional TV, Radio Lazarevac, Educational TV, and Večernje novosti daily.

Speaking of the Museum’s manifestations and special activities, let us add that in 2015 Vojislava Radovanović redesigned the entire concept of the new perma-

ment exhibition of the Jewish Historical Museum, which was approved by the Museum Board, the Museum's advisory and managing body. Already the next year, thanks to a generous donation (by a lady who wishes to remain anonymous), architectural plans for the reconstruction of the entire Museum were commissioned. All has been finalized... Still, there are outstanding technical-administrative and financial issues (and not insignificant, either!), but the expert team of the Jewish Historical Museum is not planning on giving up.

The following year was marked by book promotions and artistic performances. All the promotions were held in the small but beautiful hall on the second floor of the Belgrade Jewish Community's building, and all were well attended. First in May 2016 the Museum sponsored the promotion of an extraordinary book by Živana Vojinović, a journalist from Šabac, titled *ABRAHAM'S CHILDREN – A COMMEMORATIVE VOLUME OF THE JEWS OF ŠABAC AND THE PODRINJE REGION*, Belgrade 2025. Next, in June the Museum presented the new edition of its *MUSEUM STUDIES*, Vol. 10, 2015. A third promotion ensued in September – and was dedicated to the book by Biljana Albahari, an associate with the Serbian National Library, titled *THE REVIEW OF THE JEWISH PERIODICALS IN SERBIA, 1888-2015*, Belgrade, 2016.

Performance (video detail) One Day Has 52 Lives presented in the Museum

In May, a Serbian-Canadian artist of Jewish origin Gabriela Nikolić staged two unusually interesting performances in cooperation with the Museum, both dealing with the topic of the Holocaust – *One Day Has 52 Lives*, and *One Day – Clarissa*. Gabriela dedicated the first piece to her perished Jewish ancestors and performed it outdoors – at Topovske Šupe, the site of the German concentration camp for Jewish men (part of the city now known as Autokomanda). The second piece was dedicated to the Jewish victims of the Holocaust, and was performed on several occasions as part of the special repertoire of the Museum during the 2016 Museum Night. Both performances were well attended thanks to their approach, symbolism and content.

Artist Gabriela Nikolic (second on the left) with the Museum professionals

That year again the Museum's activities were covered by RTS, including a story for the Science Program.

An interesting event took place in 2017 when the grand-daughter of David Albala, Rosie Stephenson from the US, and her son visited the Museum. An RTS crew (channel 1) spent an entire morning making a story about the Museum, including the material (diaries, photographs) concerning the famous Serbian patriot and Jewish Zionist Dr. David Albala, First World War officer and the commander of the so-called First Mission to the US in 1917, when he managed to collect aid for Serbia amounting to USD 1 million. RTS interviewed our guest Ms Stephenson and our colleague Dr. Milan Koljanin, Albala's biographer, for a channel 1 documentary program. That same day, TV crew of Blic Online made a similar story in the Museum.

... We are approaching the end of 2018 and its many activities, mainly business as usual, but also several projects (conservation of the parts of the Museum's collections, archival data processing, etc.), as well as the beginning of the cooperation with the National Library of Serbia and the Belgrade University Library "Svetozar Marković" on the project of digitalization of the publications of the Museum and the Federation of the Jewish Communities of Serbia. However, one special event took place on December 18th, when, in cooperation with the Center for Study in Cultural Developments, one of the leading cultural institutions in Belgrade, we organized an extremely successful and well attended promotion of an illustrated bilingual (Serbian-English) monograph *BURIAL GROUND COMPLEX OF THE JEWISH CEMETERY IN BELGRADE*, by Barbara Panić, the curator of our Museum. Speakers at the promotion included the director of the Center, Vuk Vukićević, PhD; Prof. Nikola Šuića, PhD, Belgrade University; Museum director Vojislava Radovanović and monograph author Barbara Panić, whose address included a video presentation.

From left to right: Dr. Vuk Vukicević, Prof. Nikola Šuica, Vojislava Radovanović and Barbara Panić, the author

At the promotion

At the promotion

Barbara Panić in the foreground

Still, our cooperation with the media deserves to be mentioned: journalist Bora Lazukić. Radio Novi Sad/Radio Television Vojvodina, interviews with V. Radovanović about the Ustasha death camps of Jasenovac and Stara Gradiška on the occasion of the exhibition “Jasenovac – the Balkan Auschwitz”, at the UN, New York 2018; for the program „Exclusive” hosted by a well-known television personality Mira Adanja Polak, directed by Goran Musić, RTS, an interview with V. Radovanović was made at the Museum for a documentary dedicated to Prof. Agnesa Eremija, one of the most respected senior members of the Serbian Jewish community; RTS continued filming at the Museum on several other occasions – for the program “Under the Open Sky – the Jews” (channel 3), for the Cultural News Bulletin and the Belgrade Chronicle (channel 1). BLIC daily ran an extensive illustrated piece about Serbian Jews in the First World War based on the interview with V. Radovanović (the author of the exhibition “Serbian Jews in World War One”, mentioned earlier). It is worth mentioning the special edition of the official postage stamps – a result of the cooperation between Serbian Post and the Museum, with the pictures of the

synagogues in Belgrade, Novi Sad and Subotica, covered by POLITIKA daily. The promotion mentioned above was covered by the DANAS daily. Finally, you can see a 40-minute documentary about our Museum produced by RAS Television (to find the link, please visit our website).

*

This is probably enough, for now. The Museum is “a living thing”, never idle, and it is difficult to give the reader a comprehensive report about a museum’s work, especially such a specific one as ours. Still, we do hope that this photo-monography managed to capture at least a bit of it.

